lenin

MARX VE ENGELS

KÖZ YAYINLARI

Birinci Baskı : Kasım 1970
İkinci Baskı : Nisan 1974
Üçüncü Baskı : Eylül 1975

KÖZ YAYINLARI :
Üretmen Han 405 Cağaloğlu İstanbul
P. K. 40 - BEYAZIT

Bu kitap Murat Matbaasında dizilip basılmış,
Nümune Mücellithanesinde ciltlenmiştir.
Kapak · Kelebek Matbaası

LENİN

MARKS ve ENGELS

ÇEVİREN
S. FIRAT

★ KÖZ YAYINLARI

Yayımlayanın notu :

Bu tercümeler, Lenin'in 40 ciltlik **Toplu Eserleri**'nin Progress Publishers tarafından yapılan baskının 2. ve 21. ciltlerinden alınmıştır.

İÇINDEKİLER

KARL MARKS

Marks'ın kısa bir biyografisi ve marksist öğretinin tanıtılması 7

Önsöz 9

Marksist Doktrin 16

Felsefi materyalizm 17

Diyalektik 21

Maddeci tarih anlayışı 24

Sınıf mücadelesi 28

Marks'ın Ekonomik Doktrini . 31

Değer 32

Artık-değer . . 35

Sosyalizm 48

Proletaryanın Sınıf Mücadelesinin Taktikleri . 53

FRIEDRICH ENGELS 61

Notlar . . 75

Çeviride, asıl teksteki işaretler (parantez, tire ve tırnaklar) olduğu gibi korunmuştur. Köşeli parantezler çevirmenindir, metnin akıcılığının kesilmemesi için her seferinde 'çeviren' diye not koyulmamıştır.

KARL MARKS (1)

Marks'ın kısa bir biyografisi ve Marksist öğretinin tanıtılması

Önsöz:

Karl Marks üzerine olan ve bugün müstakil bir baskıda gördüğünüz bu makale, hatırladığım kadarı ile 1913 yılında **Granat Ansiklopedisi** için yazılmıştı. Ayrıca makaleye Marks'la ilgili ve çoğunlukla yabancı dildeki eserlerin nisbeten ayrıntılı bir bibliyografyası da eklenmişti. Bu bibliyografya şimdiki baskıda yer almamaktadır. **Ansiklopedi**'nin editörleri ise, Marks'ın ihtilâlci taktikleriyle ilgili son bölümü sansür gerekçesiyle yazıdan çıkarmışlardır. Maalesef bu bölümü yeniden bastıramıyorum, çünkü müsveddesi ya Krahov'un ya da İsviçre'nin bir tarafındaki kâğıtlarımın arasında kalmıştır. Yalnız, yazının son bölümünde, başka şeylerin yanısıra Marks'ın Engels'e 16 Nisan 1856 tarihli mektubundan şu pasajı zikrettiğimi hatırlıyorum: «Almanya'daki bütün mesele, Köylü Savaşı'nın bir ikinci baskısıyla proletarya ihtilâlini destekleme olanağına bağlı olacak. Ondan sonra işler harika gidecek» (2). Bugün sosyalizme tamamen ihanet ve burjuvaziye teslimiyet batağına saplanmış olan menşevikler, işte 1905'den beri bunu anlayamamışlardır.

Moskova, 14 Mayıs 1918 **N. Lenin**

Bu önsöz 1918'de yayımlanan «N. Lenin, **Karl Marks**» (Priboi Yayınları, Moskova) adlı broşürdedir ve burada, metne uygun olarak basılmıştır.

Karl Marks 1818 (tarih yeni takvime göre verilmiştir) yılının 5 Mayısında Prusya'nın Ren havalisinde, Trier şehrinde doğmuştur. Avukat olan babası, 1824 yılında yahudiliği red ederek Protestan olmuştu. Marks'ın ailesi, hali vakti yerinde ve kültürlü olmakla beraber, ihtilâlci değildi. Trier'de bir **Gymnasium**'dan [lise] mezun olduktan sonra Marks, ilkin Bonn, ardından Berlin üniversitesine devam etti. Hukuk tahsil ettiği Berlin üniversitesinde, birinci disiplin dalları tarih ve felsefe idi. 1841 yılında Epikuros'un felsefesi üstüne yaptığı doktora teziyle üniversite öğrenimini tamamladı. Bu dönemde Marks, görüşleri bakımından Hegel'ci bir idealistti. Berlin'de (Bruno Bauer ve başkalarının da içinde olduğu) Hegel'in felsefesinden allahsız ve ihtilâlci sonuçlar çıkarmaya çalışan «Sol Hegel'ciler» grubuna dahildi.

Mezuniyetinden sonra Marks, profesör olma ümidiyle Bonn'a yerleşti. Fakat 1832'de Ludwig Feuerbach'ın kürsüsünü elinden alan ve 1836'da üniversiteye dönmesine izin vermeyen, 1841'de de genç profesör Bruno Bauer'in Bonn'da ders vermesini yasaklayan hükûmetin bu gerici politikası, Marks'ın üniversite kariyeri fikrini terketmesine sebep oldu. O dönemde Sol Hegel'ci görüşler Almanya'da büyük bir hızla yayılmaktaydı. Ludwig Feuerbach, özellikle 1836'dan sonra Teoloji'yi eleştirmeye ve materyalizmi benimsemeye başlamıştı. 1841'de yayımlanan **Hristiyanlığın Özü** adlı eseri, materyalist görüşlerin felsefesine hakim ol-

duğunu ortaya koyuyordu. 1834 yılında Feuerbach'ın **Geleceğin Felsefesinin İlkeleri** yayımlandı. Sonradan Engels, Feuerbach'ın eserleri için: «bu kitapların özgürleştirici etkisini kişinin kendisi hissetmiş olmalıdır» diyecekti. «Hepimiz (yani Marks'ın da aralarında bulunduğu Sol Hegelciler) birdenbire Feuerbach'cı kesilmiştik» (3). Ren bölgesinin Sol Hegel'cilerle ilişkide olan bazı radikal burjuvaları, o tarihte Kolonya şehrinde **Rheinische Zeitung** (gazetenin ilk nüshası 1 Ocak 1842'de çıkmıştır) adlı bir muhalefet gazetesi kurmuşlardı. Marks ve Bruno Bauer gazetenin başlıca yazarları olmak üzere davet edilmişlerdi. 1842 Ekiminde gazetenin baş yazarlığına gelen Marks, Bonn'u terkederek Kolonya şehrine yerleşti. Marks'ın yönetimi sırasında gazetenin ihtilâlci demokratik eğilimi gittikçe belirginleşti. Gazeteye ilkin çifte, hattâ üçlü sansür koyan hükümet; ardından, 1 Ocak 1843 tarihinde gazeteyi kapatma kararı aldı. Marks, gerçi başyazarlıktan bu tarihten önce istifa etmek zorunda kalmıştı ama, istifası gazeteyi kurtaramamış ve 1843 Martında yayıma son verilmiştir. Aşağıda adları belirtilen makalelerin yanısıra (bibliyografyaya bakınız) (4) Engels, bir de Mozel (5) vadisindeki üzüm yetiştirici köylülerin durumuyla ilgili yazıyı Marks'ın **Rheinische Zeitung**'a yazdığı başlıca makalelerden saymaktadır. Gazetecilik çalışmaları sırasında ekonomi politiği yeterince bilmediğine inanan Marks, büyük bir şevkle konuyu incelemeye koyuldu.

Marks, daha öğrenciyken nişanlandığı, çocukluk arkadaşı Jenny von Westphalen ile 1834 yılında Kreuznach şehrinde evlendi. Karısı, Prusya soylularından gerici bir aileye mensuptu. Nitekim karısının büyük ağabeyi, 1850-58 gibi en gerici bir dönemde Prusya İçişleri Bakanlığı yapmıştı. 1843 sonbaharın-

da, yabancı bir ülkede radikal bir gazete yayınlamak amacıyla Marks, Arnold Ruge ile birlikte Paris'e hareket etti. (Sol Hegelcilerden olan Arnold Ruge (1802-80); 1825-30 yılları arasında hapiste yatmış, 1848'den sonra siyasî sürgün olarak yaşamış ve 1866-70 yıllarından sonra da Bismarkçı olmuştur). **Deutsche-Fransözsische Jahrbücher** adlı bir gazetenin sadece bir nüshası çıktı. Gazeteyi Almanya'da gizlice dağıtmanın zorluğu ve Ruge ile anlaşmazlık yüzünden yayıma son verildi. Bu gazetedeki yazıları, Marks'ın daha o zamandan beri «varolan her şeyin merhametsiz eleştirisini», özellikle «silâh yoliyle eleştiriyi» (6) savunan, **kitlelere ve proletaryaya** seslenen bir ihtilâlci olduğunu göstermektedir.

1844 Eylülünde Friedrich Engels, bir kaç günlüğüne Paris'e geldi ve o tarihten itibaren Marks'ın en yakın arkadaşı oldu. Her ikisi de Paris'teki ihtilâlci grupların o dönemdeki hareketli hayatlarında çok faal bir rol aldılar (o dönemde Proudhon'un doktrini özellikle önemliydi. Marks ise 1847'de yayımlanan **Felsefenin Sefaleti** adlı eserinde bu doktrini parça parça edecekti). Küçük burjuva sosyalizminin çeşitli doktrinlerine karşı gayretli bir savaş sürdüren Marks ve Engels, Ihtilâlci **Proletarya sosyalizminin,** başka bir deyişle komünizmin (yani Marksizmin) teorisini ve taktiklerini geliştirdiler. **Bibliyografya**'dan Marks'ın bu dönemdeki (1844-48) eserlerine bakınız.

Prusya hükümetinin ısrarlı isteği sonucu, Marks 1845 yılında Paris'ten tehlikeli bir ihtilâlci olarak atıldı. Bunun üzerine Brüksel'e gitti. 1847 baharında Marks ve Engels «Komünistler Birliği» adlı gizli bir propaganda derneğine üye oldular ve Birliğin 1847 Kasımında Londra'da yer alan ikinci kongresinde önemli bir rol oynadılar. Kongrenin isteği üzerine, 1848

Şubatında yayımlanan ünlü **Komünist Manifestosu**'nu yazdılar. Bu eser dâhiyane bir açıklık ve parlaklıkla yeni bir dünya görüşünün ana hatlarını belirtmekte idi. Yani, sosyal yaşantı dünyasını da kapsıyan tutarlı maddeciliğin; en geniş ve en derin gelişme doktrini olarak diyalektiğin; sınıf çatışması teorisi ile yeni bir toplumun, yani komünist toplumun yaratıcısı olan proletaryanın dünya tarihindeki ihtilâlci rolü teorisinin ana hatlarını belirtmekteydi.

1848 Şubat ihtilâlinin (7) başlaması üzerine Marks, Belçika'dan da atıldı. Paris'e döndü ve Mart ihtilâli (8) üzerine, oradan Almanya'daki Kolonya şehrine gitti. **Neue Rheinische Zeitung,** bu şehirde ve Marks'ın başyazarlığı altında 1 Haziran 1848'den 19 Mayıs 1849'a kadar yayımlandı. Bu yeni teori, 1848-49 yıllarındaki ihtilâlci olayların oluşuyle nefis bir şekilde doğrulanmıştı. Tıpkı daha sonra dünyanın bütün ülkelerinde yer alan proletarya hareketleri ile demokratik hareketlerin de aynı teoriyi doğrulaması gibi. Muzaffer karşı ihtilâlciler ilkin Marks aleyhine dava açılması için kışkırtmalarda bulundular (Marks, 9 Şubat 1849'da beraat etti), sonra da kendisini Almanya'dan sürdüler (16 Mayıs 1849). Paris'e giden Marks, 13 Haziran 1849 (9) günü yer alan gösteri üzerine bu şehirden de atıldı. Bunun üzerine Londra'ya giderek ölünceye kadar orada yaşadı.

Marks ve Engels arasındaki yazışmaların (1913'de yayımlanmıştır) açık bir şekilde ortaya koyduğu gibi, Marks'ın siyasî bir sürgün olarak hayatı çok çetindi. Sefalet Marks ve ailesinin üstüne bütün ağırlığıyla binmişti. Engels'in her türlü bencillikten uzak ve sürekli malî yardımları olmasaydı, Marks sadece **Kapital**'i biterememekle kalmayacak, kaçınılmaz bir şe-

kilde yoksulluk tarafından da ezilecekti. Üstelik, o döneme küçük burjuva ve genellikle proletarya-dışı sosyalizm doktrinlerinin ve eğilimlerinin egemen olması Marks'ı sürekli ve merhametsiz bir mücadele sürdürmeye, bazen de en vahşi ve en korkunç kişisel saldırılara karşı koymaya zorluyordu **(Herr Vogt)** (*). Siyasî sürgün gruplarından uzak duran Marks. kendisini ekonomi politik öğrenmeye vererek, tarihle ilgili birtakım eserlerinde materyalist teorisini geliştirdi. (**Bibliyografya**'ya bakınız.) Marks, **Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı** (1859) ve **Kapital** (Cilt I, 1867) adlı eserleriyle ekonomi politik dalında ihtilâlci değişiklikler yaptı. (Aşağıda «Marksist Doktrin» bölümüne bakınız).

1850'nin sonlarında ve 1860'larda demokratik hareketlerin yeniden canlanması, Marks'ı pratik faaliyete katılmaya sürükledi. (18 Eylül) 1864'de Londra'da «Uluslararası Emekçiler Derneği» yani ünlü I. Enternasyonal kuruldu. Marks bu örgütün canı ve ruhu, ilk «Çağrı» sının (10) ve bir sürü bildirisi ile manifestosunun yazarıydı. Değişik ülkelerin işçi hareketlerini birleştirmek, (Mazzini, Proudhon, Bakunin, Liberal sendikacılık, Almanya'da Lassall'cı sağ eğilimler gibi) proletarya dışı ve Marksizm öncesi çeşitli sosyalizm şekillerini müşterek bir faaliyete doğru yöneltmeye çalışmak, bütün bu mezhep ve okulların teorilerine

---

(*) [Karl Vogt, Frankfurt meclisinin solunda yer alan ve daha sonra İsviçre'ye sürülen bir Alman Zooloji profesörüdür. 1860 Ocağında Marks'ı; Almanya'daki rejimle iyi geçinmekte olan devrimcilere şantaj yapmak, İsviçre'de kalp para basmak ve menfaat için işçileri sömürmekle suçlayan bir broşür yayımlamıştı. Marks bunun üzerine aynı yılın Kasımında, arkadaşlarının vaktini ve parasını ziyan edeceğini söylemelerine rağmen, bütün masrafları üzerine alarak karşı saldırısını Herr Vogt başlığı altında yayımlamıştır.]

karşı savaşmak suretiyle Marks, değişik ülkelerdeki işçi sınıfının proletarya mücadelesi için tek ve müşterek bir taktik ortaya koymuştur. Paris Komünü'nünün başarısızlığa uğramasından (1871) - Marks bu çöküşün gayet derin, sarih, parlak, **etkili** ve ihtilâlci bir analizini **(Fransa'da İç Savaş)** (1871) adlı eserinde vermiştir - ve Bakuninciler yüzünden oluşan bölünmeden sonra, I. Enternasyonal artık Avrupa'da yaşamaya devam edemezdi. La Hey [Hague] şehrinde (1872'de) yapılan ikinci kongreden sonra, Marks Enternasyonal'in Genel Kurulunu New York'a transfer ettirdi. Birinci Enternasyonal tarihî görevini yerine getirmişti. Şimdi, yerini, işçi hareketinin dünyanın bütün ülkelerinde çok daha fazla gelişme göstereceği, daha geniş bir **faaliyet alanına** yayılacağı ve ayrı ulusal devletlerde işçi sınıfının sosyalist **kitle** partilerinin kurulacağı bir döneme bırakıyordu.

Enternasyonal'deki yorucu faaliyeti ve daha da yorucu olan teorik çalışmaları, Marks'ın sağlığını sarsmıştı. Yine de ekonomi politiğe yeni bir şekil vermek ve **Kapital**'i tamamlamak üzere çalışmaya devam etti. **Kapital**'in tamamlanması için bir yığın yeni malzeme toplamış ve bazı dilleri incelemişti (örneğin Rusça), fakat sağlığının bozulması **Kapital**'i tamamlamasına engel oldu.

Karısı 2 Aralık 1881'de öldü ve Marks da 14 Mart 1883 günü koltuğunda büyük bir sükûnetle hayata gözlerini yumdu. Bugün Londra'daki Highgate mezarlığında karısının yanında yatmaktadır. Marks'ın çocuklarından bazıları ailenin Londra'da sefil şartlar içinde yaşadığı dönemlerde, daha çok küçük yaştayken ölmüşlerdi. Üç kızı İngiliz ve Fransız sosyalistleriyle evlenmişlerdir. Bunlar, Eleanor Aveling, Laura Lafargue, ve Jenny Longuet'dir. Jenny Longuet'nin oğlu Fransız Sosyalist Partisi'nin üyesidir.

MAKSİST DOKTRİN

Marksizm, Marks'ın görüşlerinin ve öğretisinin sistemidir. Marks, insanlığın en ileri üç ülkesi tarafından temsil edilen ve 19. yüzyılın başlıca ideolojik akımları olan klâsik Alman felsefesini, klâsik İngiliz ekonomi politiğini ve genellikle ihtilâlci Fransız doktriniyle birleşmiş bir halde olan Fransız sosyalizmini sürdürmüş ve tamamlamış bir dâhiydi. Tümüyle dünyanın bütün medenî ülkelerindeki işçi sınıfı hareketinin teorisi ve programı demek olan modern maddeciliği ve modern bilimsel sosyalizmi teşkil eden Marks'ın bu görüşlerinin hasımları tarafından da kabullenilen dikkate değer tutarlığı ve bütünselliği, bizi, Marksizmin temel muhtevası demek olan Marks'ın ekonomik doktrininin tanıtılmasından önce, genel olarak Marks'ın dünya görüşü hakkında kısa bir açıklama yapmaya zorlamaktadır.

FELSEFİ MATERYALİZM

Marks, görüşlerinin şekillenmeye başladığı 1844-45 yıllarından beri materyalistti ve özellikle Ludwig Feuerbach'ın etkisi altındaydı. Fakat sonradan materyalizminin yeterince tutarlı ve kapsamlı olmamasını Feuerbach'ın tek zaafı sayacaktı. Marks'a göre Feuerbach'ın «çığır açan» tarihî önemi, Hegel'in idealizminden kesinlikle ayrılması ve materyalizmi ilân etmesiydi. Materyalizm ve özellikle Fransız Materyalizmi; 18. yüzyıldan beri, sadece mevcut siyasî kurumlara ve ... din ile teolojiye karşı bir mücadele değil, aynı zamanda ... bütün metafiziğe (yani «ayık felsefeden» farklı olan «sarhoş spekülâsyon» anlamında) karşı bir mücadele demekti.» (**Kutsal Aile, Literarischer Nachlass'**ta). «Hegel için diye yazmıştı Marks, 'İde' adı altında bağımsız bir özne haline getirdiği düşünme süreci, gerçek dünyanın demiurgos'uydu (yaratıcısı, yapıcısı). ... Halbuki bence, tam aksine ideal insan aklı tarafından yansıtılan ve düşünce şekillerine sokulan maddî dünyadan başka bir şey değildir.» (**Kapital,** Cilt I, ikinci baskıya sonsöz) (11). Marks'ın bu materyalist felsefesine tamamen uygun bir biçimde ve bunu daha da açıklayarak Friedrich Engels (Marks'ın müsvedde halindeyken okumuş olduğu), **Anti-Dühring'**de şöyle yazıyor: «Dünyanın birliği, onun varlığına dayanmaktadır. ... Dünyanın ger-

çek birliği onun maddeciliğinden ileri gelmektedir. Felsefe ile doğal bilincin uzun ve yorucu gelişimi bu olguyu kanıtlamıştır.» Hareket maddenin varoluş tarzıdır. Hiç bir zaman, hiç bir yerde ne hareketsiz madde, ne de maddesiz hareket olmuştur, ve olamıyacaktır da... Fakat düşünce ve bilincin gerçekte ne oldukları ve nereden geldikleri sorusu ortaya atılırsa, bunların insan beyninin ürünü oldukları ve insanın kendisinin de, tabiat ortamı içinde ve onunla birlikte gelişen bir tabiat ürünü olduğu görülecektir. Bütün bunlardan; son tahlilde, aynı zamanda tabiat ürünleri oldukları da anlaşılan insan beyni ürünlerinin, tabiat'ın geri kalan ilişkiler bütünü ile çelişki halinde olmadığı, bilâkis uygunluk halinde olduğu sonucu çıkar...

«Hegel idealistti. Yani onun için, kendi zihnindeki düşünceleri gerçek şeylerin [varlıkların] ve gerçek süreçlerin aşağı yukarı soyut suretleri [images] (**Abbilder,** yansıma; Engels bazen («intiba») [impirint] dan da söz etmektedir) değil; aksine var olan şeyler ve bunların geçirdikleri gelişimler, dünyanın varolmasından önce kimbilir nerede mevcut olan 'İde'nin gerçeklik kazanmış suretleriydi» (12). Marks'ın ve kendisinin Feuerbach'ın felsefesi hakkındaki görüşlerini açıkladığı; Hegel, Feuerbach ve maddeci tarih görüşü üstüne 1844-45 yıllarında Marks ile birlikte yazdıkları metni bir kere daha okuduktan sonra baskıya gönderdiği **Ludwig Feuerbach** adlı eserinde Engels şöyle diyor: «Bütün felsefenin, özellikle zamanımıza daha yakın yılların felsefesinin başlıca sorunu, düşünce ile varlık... ruh [zihin: sprit] ile tabiat arasındaki ilişki ve ruhun mu yoksa tabiatın mı başlangıçtaki temel unsur olduğu sorunudur. Filozoflar bu sorulara verdikleri cevaplara göre iki ayrı kampa ay-

rılmaktadırlar. Ruha, tabiata oranla öncelik tanıyan ve bu yüzden de kâinatın şu ya da bu şekilde fakat bir şey ya da bir varlık tarafından yaratıldığını kabul eden filozoflar idealizm kampını meydana getirdiler. Tabiatı ana unsur olarak gören diğerleri ise, çeşitli materyalizm okullarına mensuptular.» (Felsefî) idealizm ve materyalizm kavramlarının yukarda belirtilenden daha değişik bir şekilde kullanılmaları sadece karışıklığa yol açar. Marks, sadece şu ya da bu şekilde daima dine bağlı olan idealizmi değil, değişik kılıflar içinde özellikle günümüzde yaygınlık kazanan Hume'cu, Kant'çı, bilinemezci [agnosticism], eleştirici ve pozitivist görüşleri de katiyetle reddetmiştir. Marks bu felsefeyi idealizme verilmiş «gerici» bir taviz ve en fazla «materyalizmi gizlice kabul edip onu kamu oyu önünde inkâr etmenin utanç verici şekli» sayıyordu (13). Bu konuyla ilgili olarak, Marks ve Engels'in yukarıda sayılan eserlerinden başka, bir de Marks'ın Engels'e 12 Aralık, 1868 tarihli mektubuna bakınız. Bu mektubunda Marks, ünlü tabiat bilgini Thomas Huxley'in her zamankinden «daha maddeci» olan bir sözüne, ve «gerçekten gözlemde bulunduğumuz ve düşündüğümüz sürece materyalizmden kaçmamızın mümkün olmadığını» kabullenmesine değinerek, Huxley'i bilinemezciliğe, yani Hume'culuğa «gizli bir kapı» açık bırakmış olmakla suçluyordu. Burada Marks'ın özgürlük ve zorunluluk arasındaki ilişkiyle ilgili görüşlerine özellikle dikkat etmek gerekir: «Özgürlük, zorunluluğun bilincine varılmasıdır. Zorunluluk ancak anlaşılmadığı takdirde kördür» (Engels, **Anti-Dühring**). Yani özgürlük, tabiata nesnel kanunların hâkim olduğunu ve zorunluluğun özgürlüğe doğru diyalektik dönüşümünün anlaşılması [kavranması] demektir. Tıpkı henüz bilincine varılmamış

[idrak edilmemiş], fakat varılması mümkün olan «kendinde şeyin», «bizim için şeye», «şeylerin [varlıkların] özünün» «fenomenlere» dönüşmesi gibi. Marks ve Engels, Feuerbach'ınkiyle birlikte özellikle Büchner, Vogt ve Moleschotte'un «vülger» materyalizminin de dahil olduğu «eski materyalizm»de şu temel kusurları buluyorlardı: (1) Bu materyalizmde «mekaniklik ağır basıyor» ve kimya ile biyolojideki son gelişmeler hesaba katılmıyordu. (Bugün bunlara elektriğin madde teorisindeki gelişmelerini de eklemek gerekir). (2) Eski materyalizm, tarihsellikten ve diyalektikten yoksundu (yani anti-diyalektik olduğu için metafiziktir anlamında). Ayrıca tutarlı ve bütünsel bir tarzda «gelişme» görüşüne bağlı kalmıyordu (3). «İnsan özünü» somut ve tarihsel olarak belirlenmiş «tüm sosyal ilişkilerin meydana getirdiği bir bütün olarak» değil, soyut olarak ele alıyor; bu yüzden de sadece dünyayı «yorumlamak» ile yetiniyordu. Halbuki asıl sorun dünyanın «değiştirilmesi» idi. Yani, eski materyalizm, «pratik ihtilâlci faaliyetin» önemini anlamıyordu.

DİYALEKTİK

En kapsamlı, en derin ve muhteva bakımından en zengin gelişme teorisi olarak Hegel diyalektiği, Marks ve Engels'in gözünde klâsik Alman felsefesinin en büyük başarısıydı. Gelişme ve evrim ilkesinin herhangi bir diğer ifade şeklini muhteva bakımından fakir ve tek taraflı görüyorlar, bunun; tabiat ile toplumda (sık sık sıçramalar yaparak, felâketler ve ihtilâller aşarak) ilerleyen gerçek gelişme seyrini, ancak tahrif edeceğini ve eksik vermek suretiyle bozacağını düşünüyorlardı. «Marks ve ben bilinçli diyalektiği (Hegelcilik de dahil idealizmden) kurtaran ve maddeci tabiat anlayışına uygulayan aşağı yukarı tek kişilerdik. ... Tabiat, diyalektiğin ispatıdır. Ayrıca çağdaş doğal bilimin bu test için [yani tabiat sürecinin diyalektik mi, yoksa metafizik mi olduğu testi için] gün geçtikçe çoğalan, gayet zengin bulgular ortaya koyduğunu (bu satırlar radyum'un, elektronların, elementlerin birbirine dönüşümünün, v.s.... keşfinden önce yazılmıştı!) ve son tahlilde, tabiat sürecinin metafizik değil, diyalektik olduğunu kanıtladığını da söylemeliyiz» (14).

Engels diyor ki: «Bu büyük ana fikir, yani dünyanın hazır yapılmış nesnelerden meydana gelmiş karmaşık bir bütün olarak değil de, sabit gözüken nesnelerin, tıpkı zihnimizdeki suretleri olan kavram-

lar gibi, aralıksız bir varoluş ve yokoluş değişiminden geçtikleri süreçlerden meydana gelmiş bir bütün olarak kavranacağı fikri, ... bu büyük temel fikir, özellikle Hegel'den bu yana günlük bilince öylesine işlemiştir ki, bu genel biçim içinde artık bugün tersini söyleyene pek rastlanmamaktadır. Fakat bu temel fikrin doğruluğunu sözde kabul etmek başka şey, bunu hakikatte bütün ayrıntılarıyla her araştırma dalına uygulamak başka şeydir... Diyalektik felsefe için hiçbir şey kesin, mutlak ve kutsal değildir. Bu felsefe, hem bütün nesnelerin geçiciliğini, hem de bütün nesnelerin içinde taşıdıkları geçici niteliği gösterir. Bu felsefe kesintisiz varoluş ile yokoluş sürecinden ve alçaktan yükseğe doğru sonsuz yükselişten başka hiç bir şeyin gerçeklik taşımadığını gösterir. Diyalektik felsefenin kendisi de, bu sürecin düşünen beyinde yansımasından başka bir şey değildir.» Demek ki, Marks'a göre diyalektik, «hem dış dünyanın, hem de insan düşüncesinin hareketinin genel kanunlarının bilimidir» (15).

İşte Marks, Hegel'in felsefesindeki bu ihtilâlci yanı benimsemiş ve geliştirmişti. Diyalektik materyalizm, «diğer bilimlerin üstünde yer alan herhangi bir felsefeye ihtiyaç duymaz.» Geçmişte felsefeden artakalan, sadece «düşüncenin bilimi ve onun kanunları demek olan formel mantık ve diyalektiktir» (16). Marks'ın anladığı şekilde ve Hegel'in görüşlerine de uygun olarak, diyalektik, bugün bilgi teorisi ya da epistemoloji diye adlandırılan öğretiyi de kapsar. Epistemoloji de, kendi konusunu tarihsel olarak ele almalı, bilginin kaynağını ve gelişimini, bilgisizlikten bilgiye geçişi inceleyip genelleştirmelidir.

Zamanımızda gelişme ve evrim fikri sosyal bi-

lince tamamen yerleşmiştir; fakat Hegel felsefesinin aracılığıyla değil, başka yollardan. Yine de Marks ve Engels'in Hegel felsefesini temel olarak alıp geliştirdikleri bu fikir, günümüzde yaygın olan evrim düşüncesinden çok daha kapsamlı ve muhteva bakımından çok daha zengindir. Sanki daha önce aşılmış merhaleleri tekrarlıyormuş gibi gözüken, fakat onları daha değişik bir şekilde ve daha yüksek bir düzeyde («olumsuzlamanın olumsuzlanması») tekrarlayan bir gelişme; düz bir çizgi doğrultusunda değil spiraller halinde ilereyen bir gelişme; sıçramalar, felâketler ve ihtilâller yoluyla gelişme; «süreklilikte kopmalar»; niceliğin niteliğe dönüşümü; belli bir cismi, belli bir fenomeni ya da belli bir toplumu etkileyen çeşitli kuvvetlerin ve eğilimlerin zıtlığı ve çatışması sonucu iç yapıda doğan gelişme itilimleri; bir fenomenin **bütün** veçhelerinin (ve tarih durmadan daha yeni veçheler ortaya koyar) birbirlerine bağımlılığı ile bu veçhelerin arasındaki çözülmesi mümkün olmayan ve belirli kanunları izleyen bir örnek, bir evrensel hareket süreci yaratan bağ-işte, geleneksel doktrininden çok daha zengin bir gelişme öğretisi olarak diyalektiğin kapsadığı bir kaç özellik. (Marks'in Engels'e 8 Ocak 1868 tarihinde yazdığı ve maddeci diyalektikle karıştırılmasının gülünç olacağı Stein'in «katı üçlemeleri [trichotomil]» ile alay ettiği mektuba bakınız.)

MADDECİ TARİH ANLAYIŞI

Eski materyalizmin; tutarsız, eksik ve tek yanlı olduğunu görmesi, Marks'ı «toplum bilimini materyalist temelle uygunluk haline getirme ve onu bu temel üzerine yeniden kurma» (17) gerekliliğine inandırdı. Genel olarak materyalizm, varlığı bilincin sonucu olarak değil de, aksine bilinci varlığın sonucu olarak açıkladığına göre, insanlığın sosyal hayatına uygulandığı vakit, bu görüş **sosyal** bilinci, **sosyal** varlığın sonucu olarak açıklamak zorundadır. **Kapital**'in I. Cildinde Marks şöyle diyor: «Teknoloji, insanın tabiat ile olan alışveriş biçimini, yani insanın hayatını sürdürmesini sağlayan dolaysız üretim sürecini gösterir ve dolayısıyla da, insanın sosyal ilişkilenin ve bunlardan türeyen zihinsel kavramların oluşum [şekillenme] tarzını da açıkça meydana koyar» (18). Marks **Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı**'nın önsözünde insan toplumuna ve bu toplumun tarihine uygulanan materyalizmin başlıca ilkelerinin tam bir açıklamasını şöyle yapar:

«Hayatlarının sosyal üretiminde insanlar kendi iradelerine tâbi olmayan zorunlu ve belirli ilişkiler içine girerler. Bu ilişkiler, insanların maddî üretici güçlerinin belirli bir gelişim merhalesine tekabül eden üretim ilişkileridir.

«Bu üretim ilişkilerinin tümü toplumun ekonomik yapısını, gerçek temelini meydana getirirler ve bu temel üstünde kendisine belirli sosyal bilinç şekilleri tekabül eden bir hukukî ve siyasî üst yapı yükselir. Maddî hayatın üretim tarzı; genellikle sosyal, siyasî ve fikrî hayat sürecini de şartlar [belirler]. İnsanların varlığını belirleyen bilinçleri değildir; aksine insanların bilincini onların sosyal varlığı belirler. Toplumun maddî üretim güçleri gelişmelerinin belirli bir merhalesinde, mevcut üretim ilişkileriyle, bu ilişkilerin hukukî bir ifâdesinden başka bir şey olmayan ve o güne dek sınırları içinde hareket ettikleri mülkiyet ilişkileriyle çatışırlar. Bu ilişkiler, üretim güçlerinin gelişme şekilleriyken, artık onları bağlayan birer zincir olurlar. O zaman bir sosyal ihtilâl devri başlar. Ekonominin tümü de, az ya da çok hızlı bir biçimde dönüşüme uğrar. Bu tür dönüşümler ele alınırken; üretimin ekonomik şartlarında görülen ve tabiat bilimlerindeki kadar kesinlikle saptanabilen maddî dönüşüm ile, insanların bu çatışmanın bilincine vardıkları ve onu savaşarak sona erdirmek istedikleri hukukî, siyasî, dinî, felsefî ve estetik; kısaca ideolojik dönüşüm biçimleri arasında her zaman için bir ayırım yapmak gereklidir.

«Nasıl bir kişi için o kişinin kendisi hakkındaki düşüncesine bakarak yargı vermiyorsak, böyle bir dönüşüm dönemiyle ilgili yargımızı da o dönemin kendisi hakkındaki bilincine bakarak veremeyiz. Aksine, bu biilnç maddî hayatın zıtlıklarıyla, sosyal üretim güçleriyle üretim ilişkileri arasında yer alan çatışma ile açıklanmalıdır. ... Genel hatlarıyla, Asya tipi, antik, feodal ve modern burjuva üretim tarzları, toplumun ekonomik oluşumundaki ileri merhaleler olarak nitelendirilebilir.» (Marks'ın Engels'e 7 Tem-

muz 1866 tarihli mektubunda yaptığı kısa açıklamaya bakınız: «Emeğin örgütlenmesini üretim araçlarının belirlediği hakkındaki teorimiz») (19).

Maddeci tarih anlayışının bulunması daha doğrusu materyalizmin tutarlı bir biçimde sosyal fenomenler [olaylar] sahasına kadar sürdürülmesi ve geliştirilmesi daha önceki tarih teorilerinin iki temel eksiğini ortadan kaldırıyordu. Birincisi; en iyi şekillerinde dahi bu teoriler insanların tarihî faaliyetlerindeki sadece ideolojik güdüleri [motive, saik, hareket ettirici, sebep] inceliyorlar, ne bu güdülerin kaynaklarını araştırıyorlar, ne sosyal ilişkiler sisteminin gelişimini belirleyen nesnel kanunları soruşturuyorlar, ne de bu ilişkilerin köklerinin maddî üretimin ulaştığı gelişme derecesinde yattığını görüyorlardı. İkincisi; bu teoriler, halk **kitlelerinin** faaliyetlerini kapsamıyorlardı. Halbuki ilk defa tarihî maddecilik, kitlelerin hayatlarının sosyal koşullarını ve bu koşullardaki değişikliği bilimsel bir kesinlikle incelemeyi mümkün kılmıştı. **En mükemmel şeklinde dahi,** Marksizm öncesi «sosyoloji» ve tarih yazarlığı gelişi güzel toplanmış ve bir ayıklanmaya tâbi tutulmamış yığınla olgu ileri sürüyor ve tarihsel sürecin tek tek cephelerini açıklıyordu. Birbirlerine karşıt eğilimlerin **tümünü** birden incelemek; bunları toplumun çeşitli **sınıflarının** kesinlikle tanımlanılabilen hayat ve üretim şartlarına indirgemek; belli bir döneme «hâkim» düşüncenin seçilmesinde ve yorumlanmasında sübjektivizm ile keyfîliği bir kenara atmak ve hiç istisnasız bütün düşüncelerin ve bütün değişik eğilimlerin maddî üretim güçlerinin durumundan türediğini açıklamak suretiyle Marksizm, sosyo ekonomik sistemlerin doğuş, gelişme, ve çöküşlerini hiç

eksiksiz ve tam olarak incelemenin yolunu göstermiştir.

İnsanlar kendi tarihlerini kendileri yaparlar, ama insanları, insan yığınlarını harekete geçiren güdüleri belirleyen nedir? Yani, çelişen özlemlerin ve düşüncelerin çatışmasına yol açan nedir? İnsan toplumları yığınındaki bu çatışmaların tüm sonucu nedir? İnsanın bütün tarihî faaliyetlerine temel teşkil eden maddî hayatın üretiminin nesnel şartları nedir? Bu şartların gelişme kanunu nedir? İşte Marks bütün bu sorulara dikkati çekmiş ve muazzam çeşitlilik ve zıtlık göstermesine rağmen kesin şartlar tarafından belirlenen tarihi, tek bir süreç olarak bilimsel bir şekilde incelemenin yolunu çizmiştir.

SINIF MÜCADELESİ

Herhangi bir toplumdaki bir takım fertler tarafından beslenen özlemlerin diğer fertlerin özlemleriyle çeliştiğini; sosyal hayatın zıtlıklarla dolu olduğunu; tarihin, ulusların ve toplumların hem kendi içlerinde, hem de birbirleriyle olan mücadelelerini gösterdiğini ve yine tarihte ihtilâl ve gericilik, barış ve savaş, durgunluk veya hızla ilerleme ya da çöküş dönemlerinin birbirleriyle ard arda geldiklerini herkes bilir. Marksizm görünürde bir labirenti ve korkunç bir kargaşalığı andıran bu sürecin hakim kanunlarının keşfedilmesini sağlayacak rehberi sunmuştur. Bu rehber, sınıf mücadelesi teorisidir ve ancak belirli bir toplumun ya da toplumlar grubunun bütün fertleri tarafından beslenen özlemlerinin tümünü incelemek suretiyle, bu özlemlerin doğurduğu sonucun bilimsel bir tanımını yapabiliriz. İşte birbirleriyle çelişen bu özlemleri doğuran, her toplumun bölünmüş olduğu **sınıfların** durumu ve hayat şartları arasındaki farklılıktır. Marks **Komünist Manifesto**'da «Günümüze kadar gelen bütün toplumların tarihi, sınıf mücadelelerinin tarihinden ibarettir,» demişti. (Sonradan Engels, «ilkel toplumun tarihinden başka» diye ekliyecekti). «Özgür insan ile köle, patrisyen ile pleb, lord ile serf, lonca ustasıyla kalfa, kısacası ezen ve ezilen bütün bu kimseler her zaman birbirlerinin karşısında olmuşlar ve bazan gizli, bazan da açık ola-

rak sürdürdükleri bitmeyen savaş sonucu ya toplum ihtilâlci bir değişiklik geçirerek geniş ölçüde yeniden kurulmuş, ya da mücadele halindeki sınıflar mahvolmuştur. Feodal toplumun yıkıntıları arasından fışkırmış olan modern burjuva toplumu da, sınıf düşmanlıklarını yok edememiştir. Bu toplumun bütün yaptığı, eski sınıfların, eski baskı şartlarının ve eski mücadele şekillerinin yerine yenilerini koymak olmuştur. Fakat çağımız, yani burjuvazinin çağı, diğerlerinden farklı olarak şu niteliğe sahiptir: sınıf düşmanlıklarını basitleştirmiştir. Toplumun tümü gittikçe iki düşman kampa, birbirlerinin tamamen karşısında olan iki büyük sınıfa bölünmektedir. Bunlar, burjuvazi ve proletaryadır.» Büyük Fransız ihtilâlinden bu yana Avrupa tarihi, olayların temelinde yatan gerçek nedenin sınıf mücadelesi olduğunu, birkaç ülkede etkili bir şekilde ortaya koymuştur. Fransız Restorasyon döneminin yetiştirdiği tarihçiler (Thierry, Guizot, Mignet ve Thiers gibi) bile olan bitenin bir sentezini yaparken sınıf mücadelesinin bütün Fransız tarihine ışık tuttuğunu kabul etmek zorunda kalmışlardı. Temsili kurumların, (bütün halka ait olmasa bile) yaygın oy hakkının, kitlelere ulaşabilen ucuz günlük basının gittikçe çoğalan güçlü işçi ile işveren sendikalarının ve burjuvazinin mutlak zaferinin devri demek olan modern devir; olayları harekete geçiren tek gerçek unsurun sınıf mücadelesi olduğunu (bazen fazlasıyla tek-taraflı, «barışçı», ve «anayasacı» bir biçimde olsa dahi) çok daha çarpıcı bir tarzda göstermiştir. **Komünist Manifesto**'dan alınan şu pasaj, modern toplumdaki her sınıfın durum ve gelişme şartlarıyla ilgili objektif bir analiz hususunda Marks'ın sosyal bilimden neler beklediğini açıklamaktadır: «Bugün burjuvazi ile karşı karşıya olan bütün sınıf-

lardan sadece proletarya gerçekten ihtilâlci bir sınıftır. Diğer sınıflar modern endüstrinin karşısında yıkılıp, mahvolmaktadır. Sadece proletarya, bu endüstrinin özel ve zorunlu bir ürünüdür. Aşağı orta sınıf küçük imalâtçı, dükkân sahibi, zanaatkâr ve köylü, işte bütün bu kişiler, orta sınıfın cüzi parçaları olarak varlıklarını yitirmemek için burjuvaziye karşı savaşırlar. Bu yüzden bu sınıflar ihtilâlci değil, tutucudurlar. Üstelik tarihin çarkını geriye doğru döndürmek istedikleri için gericidirler de. Eğer kazara ihtilâlci olurlarsa, bu sadece proletarya sınıfına dahil olmalarının yakınlaşmasından ötürüdür. Böylelikle şimdiki çıkarlarını değil, gelecekteki çıkarlarını savunurlar; kendi görüş noktalarını terkedip proletaryanınkini benimserler.» Tarihle ilgili birtakım eserlerinde (**Bibliyografya**'ya bakınız) Marks, **tek tek her** sınıfın ve bazen bir sınıfın içindeki çeşitli grup ya da zümrelerin içinde yaşadıkları şartları inceleyerek «her sınıf mücadelesinin» niçin ve nasıl «siyasî bir mücadele» (20) olduğunu apaçık göstermek suretiyle materyalist tarih yazarlığının parlak ve derin örneklerini vermiştir. Yukarıda **Manifesto**'dan zikrettiğimiz parça, Marks'ın, tarihsel gelişimin bileşkesini [resultant] saptamak amacıyla, ne denli karmaşık bir sosyal ilişkiler ağını ve bir sınıftan diğerine, geçmişten geleceğe **geçiş** merhaleleri şebekesini incelemiş olduğunu gösteren bir örnektir.

Marks'ın teorisi en derin, en kapsamlı ve en ayrıntılı bir tasdikini ve uygulamasını ekonomik doktrininde bulur.

MARKS'IN EKONOMİK DOKTRİNİ

Marks **Kapital'in** önsözünde, «bu eserin başlıca amacı, modern toplumun (yeni kapitalist burjuva toplumunun) ekonomik hareket yasasını ortaya koymaktır» der (21).

Marks'ın ekonomik doktrininin muhtevası, tarihi olarak belirlenmiş belli bir toplumun üretim ilişkilerinin başlangıç, gelişme ve çöküş safhalarında incelenmesinden ibarettir. Kapitalist topluma **emtia** üretimi hakimdir; bu yüzden Marks'ın analizi metanın incelenmesiyle başlar.

DEĞER

Her şeyden önce meta, insanın belli bir ihtiyacını karşılayan şeydir; sonra da başka bir nesne karşılığında değiştirilen bir şey. Bir şeyin sağladığı fayda onun **kullanım değerini** meydana getirir. Mübadele-değeri (ya da kısaca değer), belli bir türden belli sayıdaki kullanım-değerlerinin yine diğer bir türden belli sayıdaki kullanım-değerleriyle mübadelesinde ortaya çıkan oran ve nispettir. Böylesine milyonlarca mübadelenin, her cinsten kullanım değerlerini, hattâ en farklı ve ilgisizlerini bile, sürekli olarak birbirlerine eşitlediğini günlük yaşantımız bize göstermektedir. Fakat belli bir sosyal ilişkiler sistemi içinde her gün birbirlerine eşitlenen bu çeşitli nesneler arasındaki müşterek özellik nedir? İşte, müşterek özellik, bütün bu nesnelerin **emek ürünü** olmalarıdır. İnsanlar ürünlerini mübadele ederken, en çeşitli emek türlerini birbirlerine eşitlemektedirler. Emtia üretimi, ayrı ayrı üreticilerin çeşitli ürünler meydana getirdikleri (sosyal iş bölümü) ve bütün bu ürünlerin mübadele süreci sırasında birbirlerine eşitlendikleri bir sosyal ilişkiler sistemidir. Dolayısıyla, bütün bu emtianın taşıdığı müşterek özellik bir üretim dalında harcanan somut emek, yani belli bir türden emek değil, **soyut** insan emeği, genel olarak insan emeğidir. Belli bir toplumun bütün emek gücü, bütün emtianın toplam

değeri tarafından temsil edilir. Bu, bir tek ve aynı emek gücüdür, yani insanın emek gücü. İşte binlerce mübadele eylemi de bu olguyu kanıtlamaktadır. Ayrıca tek başına ele alındığında her meta, **sosyal bakımdan gerekli** iş gücü zamanının sadece belli bir parçasını temsil etmektedir. Değerin büyüklüğü, sosyal bakımdan gerekli emek miktarı ya da belli kullanım değeri taşıyan bir meta'nın üretimi için sosyal bakımdan gerekli iş gücü zamanı tarafından belirlenir. «Her ne zaman bir mübadele yoluyla çeşitli ürünleri belli değerler olarak eşitlersek, bu hareketimizde, bu ürünlerin meydana getirilmesi için harcanan çeşitli emek türlerini de insan emeği olarak birbirlerine eşitlemekteyiz. Belki bunun farkında değiliz ama yine de yapıyoruz» (22). Eski bir iktisatçı «değer, iki insan arasında kurulu bir ilişkidir» demişti; fakat «maddi bir örtünün gizlediği bir ilişki» diye eklemeliydi. Değerin ne olduğunu, ancak ona belirli bir tarihi toplum tipindeki sosyal ilişkiler sistemi açısından, yani defalarca tekrarlanan, yığın halindeki mübadele olayı sırasında ortaya çıkan ilişkiler sistemi açısından bakmak suretiyle anlayabiliriz. «Değer olarak ele alındıklarında tüm emtia, dondurulmuş [kristalize olmuş] belli bir iş gücü yığınından başka bir şey değildir» (23).

Marks emtianın taşıdığı insan emeğinin çift yanlı niteliğini ayrıntılı bir şekilde tahlil ettikten sonra **değerin biçimini** [formunu] ve **parayı** inceler. Burada Marks'ın başlıca çabası, para şeklini almış değerin **kaynağını** ve mübadelesinin **tarihsel** gelişim **sürecini** incelemektedir. Bu inceleme ferdi ve tesadüfi nitelikte mübadele hareketlerinden başlayıp («değerin asli ve arızi (accidental) biçimi» demek olan bu aşamada, belli bir miktardaki bir cinsten ürün, ayrı cins-

ten yine aynı miktardaki ürünle mübadele edilir), değişik cinsten ürünlerin bir tek ve aynı ürün karşılığında mübadelesi demek olan değerin genel biçimine geçer; altının o tek ve aynı ürünün yerini alıp, genel bir eşitleme ölçüsü haline gelmesiyle değerin paraya dönüşmesinde, yani para biçimindeki değerde son bulur. Mübadelenin ve meta üretiminin gelişmesi sonucu ortaya çıkan en yüksek ürün olarak para, tüm ferdi emeğin sosyal niteliğini, yani pazar vasıtasıyla birbirlerine bağlanan tek tek üreticiler arasındaki sosyal bağı gizler. Marks paranın çeşitli görevlerini gayet ayrıntılı bir biçimde incelemiştir. Burada genellikle **Kapital**'in ilk bölümlerinde de olduğu gibi özellikle dikkate alınması gereken nokta şudur: zaman zaman sadece dedüktiv ve soyut gibi görünen bu açıklama tarzı, aslında mübadelenin ve meta üretiminin gelişim tarihi ile ilgili gayet geniş bir belge yığınını ele alır [değerlendirmekte, irdelemektedir]. «Parayı ele alırsak, bunun varlığının emtia mübadelesinde belirli bir aşamaya delâlet ettiğini görürüz. Paranın, emtia'nın eşitlenme ölçüsü, dolaşım [tedavül] aracı, ödeme aracı, biriktirilmiş servet ve evrensel banknot olarak belli görevler yüklenmesi, kimi zaman bu görevlerden birinin diğerlerine nazaran yaygınlaşmasına ve ağır basmasına uygun olarak, sosyal üretim sürecinin de çok değişik aşamalarına işaret eder.» (**Kapital,** cilt I) (24).

ARTIK DEĞER

Meta üretiminin belirli bir gelişme merhalesinde, para sermayeye dönüşür. Meta dolaşımının formülü «M-P-M» (Meta-Para-Meta) dır. Bu ise, bir meta'nın başka bir meta'nın alımı için satışı demektir. Fakat sermayenin genel formülü tam tersine «P-M-P» dir, yani (belli bir kârla) satmak amacıyla almak. İşte dolaşım sürecine katılan paranın ilk [esas] değerinden sonra meydana gelen bu artışı Marks, artık diye adlandırır. Kapitalist dolaşımda paranın «büyüdüğü» herkesçe bilinen bir olgudur. Aslında parayı, tarihî olarak belirlenmiş özel bir sosyal üretim ilişkisi olarak **sermayeye** dönüştüren de bu «büyüme» dir. Artık değeri ne meta dolaşımı, ne de fiat artışları yaratır. Çünkü bunların ilkinde sadece eş değerlilerin mübadelesi; ikincisinde de ,alıcının ve satıcının karşılıklı kayıp ve kazançlarının birbirlerini nötralize etmesi [dengelemesi] söz konusudur. Oysa artık değer ferdi bir olay değil, ortalama bir nitelik kazanmış yığın halindeki sosyal bir olaydır. Para sahibinin artık değer elde edebilmek için, «pazarda, kullanım değerinin, bir değer kaynağı olma özel mahiyetini taşıyan bir meta bulması gereklidir» (25). Yanl para sahibi, öyle bir meta bulmalıdır ki, bu meta'nın tüketim süreci aynı zamanda değerin yaratılma süreci olsun. Böyle bir meta vardır ve bu insanın emek

gücüdür. Bu meta'nın tüketimi emek demektir ve emek, değeri yaratır. Para sahibi, emek gücünü; taşıdığı değere uygun olarak satın alır. Tıpkı bütün diğer emtia'nın değeri gibi emek gücünün de değerini belirleyen, onun üretilmesi için sosyal bakımdan gerekli olan işgücü zamanıdır (yani işçinin ve ailesinin geçinme fiatıdır). Emek gücünü satın alan para sahibi, onu kullanmaya, yani bütün bir gün boyunca 12 saat çalıştırmaya hak kazanır. Fakat işçi, bu sürenin ilk 6 saatinde («artık» iş gücü süresi) «artık» ürünü ya da artık değeri yaratır. Oysa kapitalist, bu «artık ürünün» karşılığını işçiye ödemez. Bu yüzden üretim süreci açısından sermayeyi iki parçaya ayırmak gerekir:

Bunlardan ilki; (makine, alet ham madde, v.s.. gibi) üretim araçlarına harcanan ve değeri (bir hamlede ya da parça parça) hiç bir değişikliğe uğramadan mamul ürüne aktarılan değişmeyen sermaye; ikincisi de, emek gücüne sarfedilen değişken sermayedir. Değişken sermayenin değeri sabit değildir; bilâkis emek süreci boyunca artık değer yaratarak büyür. İşte bundan ötürü, sermayenin emek gücünü sömürme derecesini ifade etmek için, artık değeri tüm sermaye ile değil, sadece değişken sermaye ile karşılaştırmak gerekir.

Böylece, biraz önce verdiğimiz örnekte artık değer haddi (Marks bu oranı böyle adlandırmıştır) 6:6, yani % 100 olmaktadır. Sermayenin ortaya çıkması iki tarihî ön şarta bağlıdır: genel olarak meta üretiminin, nispeten yüksek bir gelişme seviyesine ulaştığı koşullar altında, belli para miktarlarının, tek tek kişilerin elinde birikmiş olması ve şu iki bakımdan «özgür» olan bir işçinin varlığı: yani hem emek gücünü satmakta hiç bir baskı ve kısıtlama altında ol-

maması bakımından; hem de topraktan, genel olarak bütün üretim araçlarından ve her türlü bağdan kopmuş özgür bir emekçi, yaşamak için emek gücünü satmak zorunda olan bir «proleter» olması bakımından, Artık değeri çoğaltmanın iki ana yolu vardır. İş gününü uzatma («mutlak artık değer») ve gerekli iş gününü kısaltma («nisbi artık değer»). Marks, bunlardan ilkini incelerken, işçi sınıfının iş gününün kısaltılması için sürdürdüğü savaşın ve devlet otoritelerinin 14. yüzyıldan 17.'ye kadar iş gününü uzatmak ve 19. yüzyılda ilân edilen fabrika kanunlarına göre, bu kez de kısaltılmak üzere yaptığı müdahalelerin gayet etkileyici bir tablosunu çizmiştir. **Kapital**'in yayınlanmasından bu yana dünyanın bütün uygar ülkelerindeki işçi hareketlerinin tarihi, bu tabloyu güçlendiren binlerce yeni olay sağlamıştır. Şimdi, nisbi artık değer üretiminin tahliline geçelim. Marks, kapitalizmin emeğin verimliliğini arttırmasında başlıca üç tarihi aşama görür: (1) basit iş birliği, (2) iş bölümü ve imalât [manifaktür], (3) makineler ve büyük endüstri. Bu incelemesiyle Marks'ın, kapitalist gelişmenin en esaslı ve tipik özelliklerini ne kadar derinlemesine ortaya koyduğu, Rusya'nın el zanaatları endüstrisi üstüne yapılan araştırmaların yukarıda sözü edilen ilk iki aşamayı doğrular nitelikte pek çok olgu sağlamış olması göstermektedir. Ayrıca Marks'ın daha 1867'de tasvir ettiği ağır makine endüstrisinin ihtilâlci etkisi de, o tarihten bu yana geçen yarım yüzyıl sırasında (Rusya, Japonya, v.s. ... gibi) bir takım «yeni» ülkelerde kendini göstermiştir.

Devam edelim, Marks'ın **sermayenin birikimi,** üstüne yani artık değerin bir kısmının sermayeye dönüşmesi ve bunun kapitalistin kendi kişisel ihtiyaç ve kaprislerini gidermek için değil de, yeniden

üretim için kullanılması üstüne yaptığı inceleme gayet yeni ve son derece de önemlidir. Marks sermayeye dönüşmüş tüm artık değerin değişken sermayeyi yarattığı sanısında olan kendisinden önceki (Adam Smith'den bu yana) bütün klâsik iktisatçıların yanlışını ortaya koymuştur. Aslında bu artık değer, **üretim araçları** ve değişken sermaye olmak üzere ikiye ayrılır. Kapitalizmin gelişme süreci ve sosyalizme dönüşmesi bakımından, toplam sermayenin değişmeyen kısmının değişken sermaye kısmına oranla çok daha hızlı büyümesi son derece önemlidir.

İşçilerin makineler tarafından tasfiyesini hızlandırmak ve bir kutupta servet, diğer kutupta da sefalet yaratmak suretiyle sermayenin birikimi; «yedek işçi ordusunun» ya da «nisbi işçi fazlalığının» ya da çok çeşitli şekillere bürünen ve sermayenin üretimini büyük bir hızla genişletmesini sağlayan «kapitalist nüfus fazlası»nın doğmasına yol açar. Kredi kolaylıkları ve sermayenin üretim araçları şeklinde birikimi ile birlikte bu son nokta, kapitalist ülkelerde belli aralıklarla —ilkin ortalama her on yılda bir, sonra da daha uzun ve daha az kesin aralıklarla— görülen üretim fazlası **krizlerinin** anlaşılmasında kilit unsuru teşkil etmektedir. Sermayenin kapitalist sistem altında birikimi ile ilkel birikim diye bilinen olguyu birbirlerinden ayırdetmek gerekir. İlkel birikim, işçinin zorla üretim araçlarından koparılması, köylülerin topraklarından sürülmesi, kamu topraklarının çalınması, sömürgecilik ve ulusal istikrazlar sistemi, koruyucu gümrük tarifeleri ve benzeri şeyler demektir. «İlkel birikim» bir kutupta «özgür» proleteri, diğer kutupta da para sahibini, yani kapitalisti yaratır.

Marks, **«kapitalist birikiminin tarihsel eğilimini»** şu ünlü sözleriyle tanımlamıştı: «dolaysız üreticile-

rin» mülksüzleştirilmesi, merhametsiz bir yıkıcılıkla ve en rezil, en sefil, en adi ve en alçakçasına iğrenç duyguların itilimi altında gerçekleştirilmiştir. (Köylünün ve zanaat erbabının) kendi kazançlarıyla edindikleri ve tek tek, bağımsız emekçi fertlerin kendi emeklerinin koşullarıyla, tabiri caizse kaynaşmış olmaklığı üstüne kurulmuş, özel mülkiyetin yerini, başkalarının sözde özgür olan emeğinin sömürülmesine dayanan kapitalist özel mülkiyet almıştır... Artık şimdi mülksüzleştirilen, kendisi için çalışan işçi sınıfı değil, bir çok işçiyi sömüren kapitalisttir. Bu mülksüzleştirmeyi, kapitalist üretimin kendi bünyesinde yer alan kanunların etkisi altında sermayenin merkezileşmesi gerçekleştirecektir. Bir kapitalist her zaman bir çok diğer kapitalisti öldürür. Bu merkezileşme ile ya da az sayıda kapitalistin pek çok diğer kapitalisti mülksüzleştirmesiyle birlikte; emek sürecinin işbirliğine dayanan şekli, bilimin bilinçli olarak tekniğe uygulanması, toprağın sistemli ve metodlu bir biçimde işlenmesi, iş aletlerinin yalnızca müştereken kullanılabilen aletlere dönüşmesi, bütün üretim araçlarının yalnızca birleşmiş ve sosyalleşmiş emeğin üretim araçları haline gelmeleriyle, bunların sayılarında tasarruf sağlanması, bütün halkların dünya pazarının ağına yakalanması ve bununla birlikte kapitalist rejimin uluslararası niteliği gittikçe genişleyen bir çapta gelişir. Bu dönüşüm [transformation] sürecinin bütün avantajlarını gaspeden ve tekelleri altına alan büyük kapitalist endüstricilerin sayısının sürekli olarak azalmasının yanısıra; sefalet, baskı, kölelik, alçalma ve sömürü de yığın halinde gelişir. Fakat öte yandan, kapitalist üretim sürecinin mekanizması tarafından örgütlenen, birleştirilen ve bir disiplin kazanan işçi sınıfının, devamlı büyüyen işçi

sınıfının başkaldırışı da yaygınlaşmaktadır. Sermayenin tekeli, kendisiyle birlikte ve kendi hakimiyeti altında doğmuş ve gelişmiş olan bu üretim tarzı için artık bir ayak bağı, bir zincir halini almaya başlamıştır. Üretim araçlarının merkezileşmesi ve emeğin sosyalleşmesi, nihayet öyle bir noktaya ulaşır ki, artık kendi kapitalist kabuklarıyla uzlaşması imkânsızlaşır. İçten gelen tazyik bu kabuğu çatlatır ve parça parça eder. Kapitalist özel mülkiyetin ölüm çanları çalmaya başlamıştır. Şimdi mülksüzleştirilenler, bir vakitler başkalarını mülksüzleştirmiş olanlardır» (**Kapital**, Cilt I) (26).

Marks'ın **Kapital**'in İkinci Cildinde toplam sosyal sermayenin yeniden üretimi üzerine yaptığı analiz de, gayet yeni ve son derece önemlidir. Marks burada da ferdi bir olayı değil, genel bir olayı; toplumun ekonomisinin belli bir bölümünü değil, tümünü ele almaktadır. Klâsik iktisatçıların yukarıda belirttiğimiz yanlışlığını düzelten Marks, tüm sosyal üretimin; I) üretim araçlarının üretimi, II) tüketim maddelerinin üretimi diye iki büyük kesime ayırır ve toplam sosyal sermayenin hem eski boyutlarına eşit olarak üretilmesi sırasında, hem de birikmeye başlaması halinde dolaşımını, sayılara dayanarak ayrıntılı bir şekilde inceler. **Kapital**'in Üçüncü Cildinde, ortalama kâr haddinin oluşması sorunu; değer kanunundan hareketle halledilir. Marks, vülger ekonomi politiğin ve modern «marjinal fayda teorisinin» sık sık yaptığı gibi rekabetin dıştan görünen sathi cephelerinden ve tek tek olaylardan kalkınmayıp, analizini kitle halindeki ekonomik olaylar ve bir bütün olarak sosyal ekonomi açısından sürdürmekle, iktisat biliminde ileri doğru büyük bir hamle yapmıştır. Marks ilkin artık değerin kaynağını incelemiş, sonra bu artık de-

ğerin kâra, faize ve toprak rantına bölünmesini ele almıştır. Kâr, artık değer ile bir teşebbüse yatırılan toplam sermaye arasındaki orandır. «Organik bileşimi yüksek» olan (yani değişmeyen sermayenin değişken sermayeyi, toplumsal ortalamadan daha yüksek bir oranda aştığı) sermaye, ortalamanın altında kâr haddi; «organik bileşimi düşük olan» sermaye ise, ortalamının üstünde bir kâr haddi sağlar. Kapitalistler arasındaki rekabet ve bu kişilerin sermayelerini bir daldan diğerine aktarma özgürlüğüne sahip olmaları, her iki şıkta da kâr haddini ortalama hadde indirger. Belli bir toplumdaki tüm emtianın toplam değeri, bu emtianın toplam fiatına denktir. Fakat, ferdi işletmelerde ve üretim dallarında rekabet sonucu, emtia, kendi değeri üzerinden değil, **üretim fiatı** (ya da üretme fiatı) üzerinden satılır. Üretim fiatı ise, harcanan sermaye ile ortalama kârın toplamına eşittir.

Böylece Marks; bir malın fiatı ve değeri arasındaki farklılığı, [değişik üretim dallarında elde edilen] kârların birbirlerine eşitlenmelerini [yani birbirlerini nötralize edişlerini] değer kanununu temel olarak ele alıp açıklamaktadır, zaten bunlar herkesçe bilinen ve üzerinde tartışılmaması gereken olgulardır. Böyle bir açıklama mümkündür, çünkü emtia'nın değerlerinin toplamı, aynı emtia'nın fiatlarının toplamına eşittir. Fakat (sosyal bir nitelik taşıyan) değerin (ferdi bir nitelik taşıyan) fiata eşitlenmesi, doğrudan doğruya ve basit bir biçimde değil, çok karmakarışık bir biçimde oluşur. Birbirlerine yalnız pazar tarafından bağlanmış ayrı ayrı emtia üreticilerinden meydana gelen bir toplumda, [değer kanunu gibi bir] kanuna uygunluğun [mutabakatın] sadece kitle çapında ve ortalama bir sosyal tezahür şeklin-

de olması ve her yönde görülen ferdi sapmaların karşılıklı olarak birbirlerini tasfiye etmeleri gayet normaldir.

Emeğin üretkenliğinin artması, değişmeyen sermayenin değişken sermayeye nazaran daha büyük bir hızla büyümesi demektir. Mademki artık değer sadece değişken sermayenin bir işlevidir, kâr haddinin (yani artık değerin sadece değişken sermayeye değil tüm sermayeye olan oranının) düşme eğilimini göstermesi gayet tabiidir. Marks hem bu eğilimin, hem de bu eğilimi gizleyen ya da ona ters düşen bir takım durumların ayrıntılı bir incelemesini yapmıştır. **Kapital**'in Üçüncü Cildinden tefeci sermayesini ele alan son derece ilginç bölümler üzerinde yesini ele olan son derece ilginç bölümler üzerinde durmadan en önemli bölüme, yani **toprak rantı** teorisine geçmek zorundayız. Toprak, hem yüzölçümü sınırlı, hem de kapitalist ülkelerde, tek tek özel kişilerin mülkiyetinde olduğu için, tarım ürünlerinin üretim fiatını belirleyen; ortalama değil, en kötü kalite toprakta ve en kötü pazara taşıma şartları altında yapılan üretim masraflarıdır. Bu fiat ile daha iyi kalite toprakta (ya da daha iyi şartlar altında) yapılan üretim masrafı arasındaki fark, **diferansiyel** rantı meydana getirir. Diferansiyel rantı ayrıntılı bir şekilde incelemek ve bunun değişik toprak parçalarının verimliliği ile toprağa yatırılan sermaye arasındaki farktan doğduğunu göstermek suretiyle Marks, (ayrıca **artık değer teorilerine** bakınız. Burada en dikkati çeken bölüm, Rodbertus üstüne yapılan eleştiridir) diferansiyel rantın, sadece iyi toprağın zamanla kötü toprağa dönüşmesinden doğduğunu ileri süren Ricardo'nun hatasını da ortaya çıkarmıştır. Aksine, tamamen ters yönde dönüşümler olabilir,

toprağın vasıfları değişebilir, (tarım tekniğinin ilerlemesi, şehirlerin büyümesi, v.s... sonucu) ve kapitalizmin bütün kusurlarını, eksikliklerini ve çelişkilerini tabiata yükleyen şu ünlü «toprağın gittikçe azalan verimliliği» kanununun da tamamen hatalı olduğu görülür. Kaldı ki, endüstrinin ve genel olarak ulusal ekonominin bütün dallarında kârların eşit hale gelmesinin ön şartı, tam bir rekabet serbestliği ve sermayenin bir daldan diğer dala serbestçe akışıdır. Fakat toprağın özel mülkiyeti tekellerin doğmasına yol açar ve durum serbest akışı önler. Sermayenin organik bileşiminin düşük, dolayısıyla da ferdi kâr haddinin yüksek olduğu tarım ürünleri bu tekelleşme yüzünden, oldukça serbest bir nitelik taşıyan kâr haddinin eşitlenme mekanizmasına katılamazlar. Bir tekel sahibi olarak toprak sahibi, fiatları ortalamanın üstünde tutabilir ve bu tekel fiatı **mutlak** rantın doğmasına yol açar. Kapitalist bir sistemde diferansiyel rant ortadan kaldırılamaz, fakat mutlak rant kaldırılabilir, örneğin toprağın millileştirilmesi devlet mülkü haline getirilmesi gibi usullerle bu durum özel toprak sahiplerinin tekelini sarsacağı için tarım alanında rekabet özgürlüğünün tam anlamıyla ve daha tutarlı bir biçimde işlemesi demek olur Marks'ın belirttiği gibi, burjuva radikallerinin tarih boyunca tekrar ve tekrar toprağın millileştirilmesini istemeleri bu yüzdendir. Fakat burjuvazinin büyük bir çoğunluğu da bu istek karşısında korkuya kapılmıştır, çünkü böyle bir durum günümüzde bilhassa önemli ve «hassas» olan bir diğer tekeli, genellikle üretim araçlarının tekelini çok yakından etkileyecektir. (Marks, sermayenin sağladığı ortalama kâr haddi teorisiyle mutlak toprak rantı teorisinin en veciz, en açık ve anlaşılır, en uygun bir açıklamasını, En-

gels'e yazdığı 2 Ağustos 1862 tarihi mektubunda yapmıştır. Ayrıca bkz: **Mektuplar,** Cilt 3, sayfa 77-81; eserin 86-87. sayfalarında yer alan 9 Ağustos 1862 tarihli mektup (27)).

Toprak rantının tarihine ilintili olarak, Marks'ın bir diğer analizine de dikkat etmek gerekir. Marks bu analizinde, emek rantın (köylü, senyörün ya da beyin toprağını işlemek suretiyle artık ürün yaratır) ilkin mahsül şeklinde ya da aynî olarak ödenen ranta (köylü artık ürünü kendi toprağını işlerken yaratır ve «iktisadi olmayan baskılardan» ötürü bunu toprak sahibine teslim eder), ardından para ile ödenen ranta (meta üretiminin gelişmesi sonucu para haline dönüşen —örneğin eski Rusya'nın **obrok'**u (*)— aynî rant) ve nihayet, toprağı ücretli işçilerin yardımıyla işleyen tarım **müteşebbisinin,** köylünün yerini almasıyla kapitalist ranta dönüşmesini incelemektedir. «Kapitalist toprak rantının doğuşu» ile ilgili bu analizin yanı sıra Marks'ın **Kapitalizmin tarım alanındaki evrimi** üstüne ileri sürdüğü (ve özellikle Rusya gibi geri ülkeler için büyük önem taşıyan) derin düşüncelere de dikkat etmek gerekir: «aynî rantın nakdî ranta dönüşmesiyle birlikte, kendilerini para ile kiralatan mülksüz bir gündelikçiler sınıfının doğması sadece kaçınılmaz değil, bu durumun ortaya çıkabilmesi için daha önceden yer almış olması gereken bir olaydır. Bu yeni sınıfın doğuşu sırasında yani bu gündelikçilere henüz zaman zaman rastlanırken, kira ödeyen ve hâli vakti yerinde olan köylüler arasında ücretli tarım işçilerini kendi hesaplarına sömürme adeti, zorunlu olarak yayılır. Tıpkı feo-

(*) Editör notu. [Mülkün kirasını vermek suretiyle diğer görevlerden muaf olma.]

dal dönemde daha zengin köylü serflerinin kendilerinin de serf sahibi olmaları gibi. Böylece bu hâli vakti yerinde köylüler yavaş yavaş belli bir miktar servet biriktirme ve geleceğin kapitalistleri olabilme olanağına kavuşurlar. Bir zamanlar kendi topraklarını kendi başlarına işlemiş olan bu toprak sahipleri artık kapitalist mülk sahipleri olmanın ilk aşamasındadırlar. Fakat bunların gelişimini belirleyen, tarım bölgelerinin sınırları dışında yer alan genel kapitalist gelişmedir» (**Kapital,** Cilt 3, sayfa 332) (28). «Tarım nüfusunun bir kısmının mülksüzleştirilmesi ve topraklarından çıkarılması; sadece işçilerin, onların geçim ve iş araçlarını endüstri sermayesi tarafından kullanılmak üzere özgür kılınmasını sağlamakla kalmadı, aynı zamanda bir iş pazarı [home market] de yarattı.» (**Kapital,** Cilt I, sayfa 778) (29). Kırlık yöreler nüfusunun fakirleşmesi ve perişan olması, sermayenin emrinde bir yedek işçi ordusunun yaratılmasında rol oynar. Her kapitalist ülkede «bu yüzden, tarım nüfusunun bir kısmı sürekli olarak şehir ya da manifaktür (yani tarımla ilgili olmayan) proletaryasına geçiş durumundadır... Böylece bu nisbi nüfus fazlalığının kaynağı her zaman akmaktadır... Bu yüzden tarım işçisi, daima asgari ücrete razı ve bir ayağı sefalet çukuruna batmış durumdadır» (**Kapital,** Cilt I, sayfa 668) (30). Köylünün işlediği toprak üzerindeki özel mülkiyeti, küçük çapta üretimin temelini ve bu üretimin gelişip klâsik biçimine ulaşma şartını meydana getirmektedir. Fakat bu tür küçük çapta üretim, sadece üretimin ve toplumun dar ve ilkel bir çerçevesiyle uyuşma halinde olabilir. Kapitalist sistemde, «köylülerin sömürülmesi, sanayi proletaryasının sömürülmesinden sadece biçim olarak farklıdır. Sömüren aynıdır: sermaye. Tek tek kapita-

istler, tek tek köylüleri ipotek ve faizcilik yoluyla, kapitalist sınıf ise köylüler sınıfını devlet vergileri sayesinde sömürürler.» **(Fransa'da Sınıf Mücadeleleri)** (31). «Bugün köylünün küçük işletmesi, kapitalistin topraktan kâr, faiz ve rant elde etmesini sağlayan tek gerekçedir. Toprağın işleyicisi ise, gündeliğini çıkarmak üzere kendi başının çaresine bakmaya terkedilmiştir.» **(18 Brumaire)** (32). Genellikle köylü, ücretinin bir kısmını dahi kapitalist topluma, yani kapitalist sınıfa terketmekle ve «özel bir mülk sahibi pozunda görünmesine rağmen, İrlanda'lı kiracı çiftçinin seviyesine» **(Fransa'da Sınıf Mücadeleleri)** (33) inmektedir. «Küçük-köylü toprak mülkiyetinin hakim olduğu ülkelerde, buğday fiatlarının kapitalist üretim tarzına sahip ülkelerden daha düşük olmasının nedenlerinden biri» **(Kapital,** Cilt 3, sayfa 340) nedir? Köylünün topluma (yani kapitalist sınıfa) artık ürününün bir kısmını bedavadan teslim edişidir. «Öyleyse (buğdayın ve diğer tarım ürünlerinin) bu düşük fiatı, hiçbir şekilde üreticilerin emeklerinin üretkenliğinin sonucu değil, aksine üreticinin yoksulluğunun sonucudur» (**Kapital,** Cilt 3, sayfa 340.) Küçük çapta üretimin doğal şekli olan küçük toprak mülkiyeti, kapitalist rejim altında çürür, çöker ve yok olur. «Parsel mülkiyeti [yani parça parça küçük arazilerin mülkiyeti], kendi iç yapısından ötürü üretici sosyal emek güçlerinin, emeğin sosyal biçimlerinin, sermayenin sosyal yığılımının, büyük çapta hayvancılığın ve gittikçe çoğalan bilimsel uygulamaların gelişmesine engeldir. Faizcilik ve vergi sistemi her yerde bu mülkiyet tarzını sefalete sürükler. Sermayenin toprak satın almak üzere harcanması, onun toprağı işlemek üzere kullanılmasına engel olur. Üretim araçları gittikçe daha fazla parçalanır ve üreticiler gittik-

çe birbirlerinden uzaklaşırlar.» (Kooperatifler, yani küçük köylü birlikleri, gayet ilerici burjuva bir rol oynamakla beraber, bu eğilimi sadece zayıflatırlar, ortadan kaldıramazlar. Ayrıca bu kooperatiflerin zengin köylülere çok şey sağladıklarını, fakat fakir köylü yığınlarına hiç denecek kadar az faydaları dokunduğunu ve bir süre sonra kendilerinin ücretli emeğin sömürücüleri durumuna geldiklerini de hiç unutmamak gerekir). «Korkunç bir insan enerjisi sarfı. Üretim şartlarının gittikçe bozulması ve üretim araçlarının pahalılaşması, parsellenmiş toprak mülkiyetinin kaçınılmaz kanunudur» (34). Kapitalizm, endüstride olduğu gibi, tarımda da üretim sürecini ancak «üreticinin yıkımı» pahasına değiştirir. «Tarım emekçilerinin daha geniş alanlar üstünde değişik bir şekilde yayılmış olmaları onların direnme gücünü kırarken, bir noktaya toplanmış olma, şehir işçilerininkini arttırır. Şehir endüstrilerinde olduğu gibi modern tarımda da, harekete geçirilen emeğin hem üretkenlik, hem de nitelik olarak artması, yine emek gücünün boş yere harap olması ve salgın hastalıklar tarafından tüketilmesi pahasına gerçekleşir. Üstelik kapitalist tarımda kaydedilen her türlü ilerleme sadece emekçiyi değil, toprağı da soyma sanatının ilerlemesi demektir... Kısacası, kapitalist üretim tekniği ve çeşitli süreçlerin belli bir sosyal bütün halinde birleşmesini geliştirmiş, fakat bunu, her türlü servetin ilk kaynakları olan toprağı ve emekçiyi iliklerine kadar emmek suretiyle yapmıştır». (**Kapital**, Cilt I, konu 13'ün sonu) (35).

SOSYALİZM

Bu açıklamadan sonra, Marks'ın kapitalist toplumun sosyalist topluma dönüşmesinin kaçınılmaz olduğu sonucuna tamamen ve yalnız çağdaş toplumun ekonomik gelişme kanunundan vardığı apaçık ortadadır. Marks'ın ölümünden bu yana geçen yarım yüzyıl içinde binlerce biçim altında gittikçe daha büyük bir hızla ilerleyen ve büyük çapta üretimin, kapitalist kartellerin, sendikaların ve tröstlerin yaygınlaşmasında finans kapitalin boyut ve kudretçe çığ gibi büyümesinde kendini gayet çarpıcı bir şekilde göstermiş olan emeğin sosyalleşmesi, sosyalizmin kaçınılmaz ilerleyişinin başlıca maddî temelini teşkil etmektedir. Bu dönüşümün fikrî ve manevî itici gücü ve fizik uygulayıcısı, kapitalizmin kendisi tarafından eğitilmiş olan proletaryadır. Proletaryanın burjuvazi karşısındaki gittikçe muhtevası zenginleşen çeşitli biçimlere bürünmüş mücadelesi, kaçınılmaz olarak siyasî iktidarın bu sınıf tarafından ele geçirilmesini («proletarya diktatörlüğü») amaçlayan siyasî bir mücadele halini almaktadır. Üretimin sosyalleşmesi, ancak üretim araçlarının toplumun malı olmalarıyla, «mülksüzleştirenlerin mülksüzleştirilmesiyle» sonuçlanabilir. Bu dönüşümün doğrudan doğruya yol açacağı sonuçlar; emeğin üretkenliğinin büyük ölçüde artması, daha kısa bir iş günü, ilkel ve dağınık küçük üretimin kalıntı ve harebelerinin üzerinde kollek-

tif ve gelişmiş bir emeğin yükselmesi olacaktır. Kapitalizm sürekli olarak tarım ve endüstri arasındaki bağları koparmakta, fakat aynı zamanda gerçekleştirdiği en yüksek gelişme sayesinde bu bağlar için yeni unsurlar hazırlamaktadır: Bilimin bilinçli bir tarzda uygulanması, kollektif emeğin yoğunlaşması ve ülke nüfusunun yeni baştan çeşitli iş dallarına dağıtılması (böylelikle hem kırlık yörelerde hüküm süren gerginliğe, tecrit olma haline ve barbarlığa, hem de geniş insan kitlelerinin gayrı tabii bir tarzda büyük şehirlerde yoğunlaşmasına son verilmektedir) üzerinde kurulmuş bir tarım ve endüstri birliği bu yeni unsurların bir sonucudur. Çağdaş kapitalizmin aldığı en yüksek biçim, aynı zamanda yeni bir aile tipini hazırlamakta; kadının toplum içindeki statüsünde, genç nesillerin yetiştirilmesinde yepyeni şartlar vaadetmektedir: Kadın ve çocukların çalışması ve patriyarkal [ataerkil] ailenin kapitalizm tarafından parçalanması; modern toplumda en feci ve en iğrenç biçimlere bürünmektedir. Buna rağmen, «kadına, gençlere ve cinsiyet göz önünde tutulmaksızın bütün çocuklara, aile ve ev düzeninin dışında sosyal olarak örgütlenmiş üretim sürecine önemli bir yer vermek suretiyle modern endüstri; daha üstün bir aile ve kadın erkek arası ilişkiler düzeninin üstünde kurulacağı yeni ekonomik tabanı hazırlamaktadır. Germen-Hristiyan aile tarzının mutlak ve nihaî olduğunu ileri sürmek, eski Romalı, Yunanlı ve Doğulu aile tarzlarının da aynı niteliğe sahip olduğunu iddia etmek kadar saçmadır. Kaldı ki, bir arada bütün bu aile tarzları tarihî gelişme içinde bir sıra takip etmektedirler. Üstelik, kollektif çalışma grubunun her iki cinsten ve her yaştan bireylerden oluşması gerçeği uygun şartlar altında, insanca bir gelişmeye

kaynak teşkil edeceği açıktır. Fakat üretim sürecinin emekçi için değil, emekçinin üretim süreci için için varolduğu bu birdenbire ortaya çıkmış, kaba kapitalist biçimde, bu gerçek yozlaşma ve köleliğin bozguncu bir kaynağıdır.» (**Kapital,** Cilt I, 13, konunun sonu). Fabrika sistemi «belli bir yaşın üstünde olan bütün çocukların, üretici emeği, öğrenim ve jimnastik ile birleştirmelerini sağlayacak ve bunu sadece, sosyal üretimin verimini arttıma amacıyla değil, tam anlamıyla gelişmiş insanlar yaratmanın tek metodu olarak gerçekleştirecek bir eğitimin, geleceğin eğitimin tohumlarını» içinde taşımaktadır. (**Aynı kaynak**) (36). Marks'ın sosyalizmi, milliyet ve devlet sorunlarını da aynı tarihî temele dayandırmakta, fakat bunu sadece geçmişi açıklamak için değil, geleceği yansıtmak ve bu geleceğin elde edilmesi için korkmadan girişilecek pratik aksiyonu göstermek için de yapmaktadır Milletler, sosyal gelişmenin burjuva merhalesinin kaçınılmaz bir ürünü, kaçınılmaz bir biçimidirler. İşçi sınıfı, «millet çerçevesi içinde yer almadan», «milli» olmadan («fakat kelimenin burjuva anlamında değil») güçlenemez, olgunlaşamaz ve şekillenemezdi. Fakat kapitalizmin gelişmesi, millî sınırları gittikçe daha fazla yıkmakta, milletleri tecrit edilmiş olmaktan çıkarmakta ve milli karşıtlıklarını getirmektedir. Bu yüzden gelişmiş kapitalist ülkeler açısından «işçilerin vatanı yoktur» sözü ve «proletaryanın kurtuluşunun ilk şartlarından birinin» (**Komünist Manifesto**) (37), hiç olmazsa medenî ülkeler işçilerinin «ortak eylemi» olduğu tamamen doğrudur. Teşkilâtlanmış baskı demek olan devlet, toplumun gelişiminin belli bir merhalesinde uzlaşması mümkün olmayan sınıflara bölünmesi ve kendi üstünde gibi görünen, belli bir ölçüde de kendisinden ayrı olan bir

«otorite»nin yokluğunda varlığını südüremeyecek hale gelmesiyle birlikte kaçınılmaz olarak ortaya çıkmıştır. Sınıflar arasındaki çelişmelerden doğan devlet, «en güçlü sınıfın, ekonomik hayata egemen sınıfın devleti» olur, ve bu sınıf, devlet mekanizması sayesinde siyasete de egemen olup, ezilen sınıfları baskı altında tutmak ve sömürmek üzere yeni imkânlar elde eder. Antik dönemin devleti, her şeyden önce, köleleri baskı altında tutmak isteyen köle sahiplerinin devleti idi. Tıpkı feodal devletin, asillerin, serfleri ve toprağa bağlı köylüleri [angaryacı köylüler] baskı altında tutma organı olması gibi. Çağdaş temsilî devlet ise, sermayenin ücretli emeği sömürme aracıdır.» (Engels **Ailenin, Devletin, Özel Mülkiyetin Kökeni,** yazar bu eserinde hem kendi görüşlerini hem de Marks'ınkileri dile getirmektedir) (38). Burjuva devletlerinin en özgür ve en ilerici şekli olan demokratik cumhuriyet bile, bu olguyu hiç bir şekilde ortadan kaldırmamış, sadece görünüşünü değiştirmiştir. (Hükümet ve borsa arasındaki ilişkiler, memurların ve basının dolaylı ve dolaysız yollardan satın alınması, v.s. gibi). Sınıfları ortadan kaldırmakla sosyalizm, devletin de ortadan kalkmasına yol açacaktır. Engels **Anti-Dühring**'de şöyle der: «Devletin bütün toplumun gerçek temsilcisi olmasını sağlayan ilk eylemi, yani toplum adına üretim araçlarına sahip çıkması, aynı zamanda onun devlet olarak son bağımsız eylemini teşkil eder. Devletin sosyal ilişkilere müdahalesi, ard arda bütün sahalarda gereksiz hale gelir ve sonra kendiliğinden ortadan kalkar. Kişilerden meydana gelen hükümet, yerini nesnelerin nezaretine ve üretim işlemlerinin yöntemine bırakır. Devlet «yok edilmemiş sadece çürüyüp kaybolmuştur» (39). «Üreticilerin özgür ve eşit birliğinin teme-

li üzerinde üretimi örgütleyecek olan toplum, bütün devlet mekanizmasını bundan böyle kendisi için en uygun olan yere, yani Eski Eserler müzesinde çıkrığın ve bronz baltanın yanına koyacaktır.» (Engels, **Ailenin, Devletin, Özel Mülkiyetin Kökeni**) (40).

En son olarak da, Marks'ın sosyalizminin, mülksüzleştirenlerin mülksüzleştirildiği dönemde de yaşamaya devam edecek olan küçük köylüler karşısında tavrını ele alalım. Bunun için de Engels'in Marks'ın düşüncelerini dile getiren şu sözlerine başvurmak zorundayız: «... Devlet gücünü ele geçirdiğimiz zaman, küçük köylüleri zorla mülksüzleştirmeyi (tazminatla ya da tazminatsız olsun) dahi düşünecek değiliz. Fakat aynı uygulamayı büyük toprak sahiplerine karşı sürdürmek zorunda kalacağız. Küçük köylüler karşısındaki görevimiz, her şeyden önce, özel teşebbüslerini ve özel mülkiyetlerini zor kullanarak değil örnek vermek ve sosyal yardım sağlamak suretiyle kooperatif teşebbüs ve mülkiyeti haline dönüştürmelerini sağlamak olacaktır. Elbette bundan sonra küçük köylüye gelecekte elde edeceği avantajları göstermek için elimizde bir sürü imkân olacaktır. Zaten bunlar daha bugünden bile aşikârdır. (Engels, **Fransa'da ve Almanya'da Köylü Meselesi,** s. 17. Alexeyeva tarafından yayımlanmıştır, fakat Rusça tercümesinde hatalar vardır. Aslı **Die Neue Zeit**'dedir) (41).

PROLETARYANIN SINIF MÜCADELESİNİN TAKTİKLERİ

Pratik ihtilâlci faaliyetin şartlarını kavrıyamamış ve önemini değerlendirememiş olan eski materyalizmin bu temel eksiğini daha 1844-45 yıllarında görmüş olan Marks, bütün hayatı boyunca teorik çalışmalarının yanısıra proletaryanın sınıf mücadelesinin taktik meselelerine sürekli bir dikkat sarfetmiştir. Marks'ın **bütün** eserlerinde ve özellikle 1913'de 4 cilt halinde yayımlanan Engels ile mektuplaşmalarında bu konuyla ilgili pek çok belge yer almaktadır. Bu belgeler bugün dahi derlenmiş, toplanmış, incelenmiş ve değerlendirilmiş olmaktan uzaktır. Bu yüzden burada en genel ve en kısa gözlemleri ele almakla yetineceğiz. Fakat bir kere daha ısrarla belirtelim ki, bu cepheden yoksun bir maddeciliği Marks haklı olarak eksik, tek yönlü ve cansız saymıştır. Proletarya taktiklerinin başlıca görevini Marks, diyalektik maddeci dünya görüşünün **[Weltanschauung]** bütün esaslarına tamamen uygun olarak tanımlamıştır. Ancak belli bir toplumun istisnasız bütün sınıfları arasındaki ilişkiler tümünün nesnel bir değerlendirilmesi ve dolayısıyla da, bu toplumun ulaştığı nesnel gelişme merhalesinin ve diğer toplumlarla olan karşılıklı ilişkilerinin incelenmesi, öncü bir sınıfın doğru taktikleri için temel teşkil edebilir. Aynı zamanda, bütün sınıflar ve bütün ülkeler statik olarak değil, dinamik olarak; ya-

ni hareketsizlik [durgunluk] halinde değil, (konumları her sınıfın ekonomik varolma şartları tarafından belirlenmiş) hareket içinde ele alınmaktadır. Hareket ise sadece geçmiş açısından değil, aynı zamanda gelecek açısından da değerlendirilmekte; fakat bu değerlendirme yavaş değişmelerden başka bir şey göremeyen «evrimcilerin» [evolutionist] vülger anlayışına göre değil, diyaletik bir anlayışa göre yapılmaktadır. Marks Engels'e «Bu çaptaki gelişmelerde yirmi yılın ancak bir gün kadar değeri vardır, fakat daha sonra içinde yirmi yılı birden taşıyan günler gelebilir» diye yazmıştı (**Mektuplar,** Cilt 3, s. 127) (42). Proletarya taktikleri her gelişme merhalesinde, her anda insanlık tarihinin bu kaçınılmaz nesnel diyalektiğini göz önüne almalı; bir yandan siyasî durgunluk dönemlerinden, yani sürüne sürüne hareket ve sözüm ona «barış içinde» gelişme döneminden öncü sınıf bilincini, kuvvetini ve militanlığını geliştirmek için yararlanmak; öte yandan, bu yararlanmanın tüm çalışmaları öncü sınıfın ilerlemesindeki «nihaî amaca», yani, «içinde yirmi yılı birden taşıyan» büyük günler geldiğinde, karşısına çıkacak yüce görevlere pratik çözüm yolları bulma yeteneğini bu sınıfta yaratmaya doğru yönelmelidir. Marks'ın bu konuyla ilgili iki tezi özel bir önem taşımaktadır. Bunlardan **Felsefenin Sefaleti**'nde yer alan proletaryanın ekonomik mücadelesini ve ekonomik örgütlenmesini, **Komünist Manifesto**'da yer alan diğeri ise proletaryanın siyasî görevlerini ilgilendirmektedir. İlk tez şöyledir: «Büyük endüstri birbirlerini tanımayan bir yığın insanın bir tek yerde toplanmasına yol açmaktadır. Rekabet onların çıkarlarını böler. Fakat patronları karşısındaki müşterek çıkarları demek olan ücretlerinin devamlılığı, onları ortak bir direnme —birlik düşüncesinde top-

lar... başlangıçta birbirlerinden tecrit edilmiş bir halde olan bu birlikler kendilerini gruplar halinde oluştururlar... fakat sermayenin her zaman birlik içinde karşılarına çıkması sonucu kurdukları teşkilâtın devamı onlar (yani işçiler) için ücretlerinin devamlılığından daha gerekli olur... Hakiki bir iç savaş demek olan bu mücadelede de gelecekteki savaş için gerekli olan unsurlar bir araya gelir, gelişir. Bu noktaya eriştiğinde teşkilât, siyasî bir nitelik kazanmıştır» (43). Burada, on yıllarca sürecek ekonomik mücadelenin ve sendika hareketinin, proletaryanın «gelecekteki savaş» için güçlerini hazırlayacağı uzun yılların programını ve taktiklerini bulmaktayız. Bütün bunları, Marks ve Engels'in bir çok gözlemlerini aktararak İngiliz işçi hareketinin sağladığı örnek ile karşılaştırmalıyız. Bu hareket göstermiştir ki, endüstriyel «refah», «proletaryayı satın alma» (**Mektuplar,** Cilt I, s. 136) (44), ve sınıf savaşından saptırma teşebüslerine yol açmakta; genellikle bu refah, «işçilerin ahlâkını bozmakta» (Cilt 2, s. 218) (45); İngiliz proletaryası «burjuvalaşmakta» - «öyle görünüyor ki, bütün ulusların en burjuvası olan bu ulus, burjuvazinin yanısıra burjuva bir aristokrasiye ve burjuva bir proletaryaya sahip olmayı nihai amaç olarak gütmektedir» (Cilt 2, s. 290) (46) ve «ihtilâlci enerjisi» (47) akıp gitmekte (Cilt 3, s. 124); «İngiliz işçilerinin bu görünürdeki burjuvalaşma salgınından kurtulmaları» (Cilt 3, s. 127) için az çok uzun bir süre beklemek gerekmekte; İngiliz işçi hareketi «Anayasacıların [Chartist] şevkinden dahi yoksun bulunmakta» (1866, Cilt 3, s. 305) (49) ve İngiliz işçi liderleri «radikal bir burjuva ile bir işçi» (Holyoak'a atıf [ima]) (Cilt 4, s. 209) (50) arasında kalmış yarım bir tip olmaktadır. Üstelik Britanya'nın tekeli yüzünden ve bu

tekel devam ettikçe «İngiliz işçileri yerlerinden kıpırdamayacaklardı (Cilt 4, s. 453) (51). Burada ekonomik mücadele taktikleri, işçi sınıfı hareketinin genel akışı **(ve sonucu)** ile bir arada dikkate değecek kadar geniş, tutarlı, diyalektik ve gerçekten ihtilâlci bir görüş açısından ele alınmıştır.

Komünist Manifestosu, Marksizmin siyasî mücadele taktikleriyle ilgili temel ilkelerinden birini dile getirmişti: «Komünistler o anki hedeflerin elde edilmesi için, işçi sınıfının malî çıkarlarını kabul ettirmek için savaşırlar; fakat içinde bulundukları bu hareketin geleceğiyle de ilgilidirler ve zaten bu geleceği temsil ederler» (52). İşte Marks, bu yüzden 1848 yıllarında Polonya'daki «zirai ihtilâl» partisini, «1846 Krahov ayaklanmasını yapan partiyi» (53) desteklemiştir. Yine Marks, 1848-49 yıllarında Almanya'daki aşırı ihtilâlci demokratları da desteklemiş ve o tarihte taktik konusunda ileri sürdüğü görüşlerinden hiç bir zaman vazgeçmemiştir. Alman burjuvazisinin «daha başından beri halka ihanet etmeye» (burjuvazinin amaçlarını tam anlamıyla elde etmesini mümkün kılacak tek şey köylülerle ittifak kurmasıydı) «ve eski toplumun taçlı temsilcileriyle uzlaşmaya yönelik» bir unsur olarak görmüştür. Marks'ın burjuva demokratik ihtilâli döneminde Alman burjuvazisinin sınıf durumu hakkında tahlili şöyledir, —ayrıca belirtelim ki bu tahlil, toplumu sadece **geçmişe yönelik** hareketi açısından değil tüm hareketi içinde inceleyen bir materyalist tahlil örneğidir: «ne kendisine, ne de halkına inanmayan, tepediklere homurdanıp tabandakiler karşısında titreyen ... dünyayı saran fırtına tarafından yıldırılmış ... hiç bir alanda enerjisi olmayan, fakat her alanda kopyacılığa yönelen ... insiyatifden yoksun ... gürbüz bir halkın ilk gençlik atılımlarını,

kendi kaderi sanan melun bir ihtiyar...» (**Neue Rheinische Zeitung,** 1848, bakınız **Literarischer Nachlass,** Cilt 3, s. 212). Marks 20 yıl sonra Engels'e yazdığı bir mektubunda (**Mektuplar,** Cilt 3, s. 224) burjuvazi barış içinde köleliği hürriyet için savaşmaya tercih ettiğinden 1848 ihtilâlinin başarısızlığa uğradığını söyleyecekti. Marks 1848-49 ihtilâller dönemi sona erdiğinde, ihtilâlçilik oynamaya kalkışan her türlü çabalara karşı çıktı (Schapper ve Willich'e karşı mücadelesi) ve görünürdeki «barış» havası altında yeni ihtilâller hazırlanmakta olan bu yeni dönemde çalışmanın mümkün olduğunda ısrar etti. Gericiliğin en karanlık dönemi olan 1856 yılı Almanya'sının durumu hakkında yaptığı şu değerlendirme, Marks'ın çalışmaların ne gibi bir hava içinde yürütülmesini istediğini açıkça ortaya koymaktadır: «Almanya'daki bütün mesele, Köylü Savaşı'nın bir ikinci baskısıyla proletarya ihtilâlini destekleme olanağına bağlı olacaktır» (**Mektuplar,** Cilt 2, s. 108) (55). Almanya'daki demokratik burjuva ihtilâli tam anlanmadığı sürece Marks, sosyalist proletaryanın taktikleri konusundaki bütün dikkatini köylülerin demokratik enerjisinin geliştirilmesi üstünde toplamıştı. Junkerlere ve Prusya milliyetçiliğine hoşgörüyle bakan Lasalle'ın bu tavrını «objektif olarak ... Prusya yararına tüm işçi hareketlerine ihanet» (Cilt 3, s. 210) diye nitelendirmişti. 1856 yılında, basına gönderecekleri ortak bir bildiri konusunda görüşlerini Marks'a ilettiği bir mektubunda Engels şöyle diyordu: «Endüstri proletaryası adına sadece burjuvaziye saldırmak, fakat kır proletaryasının büyük feodal aristokrasinin kırbacı altında pederşahi bir tarzda sömürülmesi hakkında bir tek söz dahi etmemek korkaklığın daniskasıdır» (Cilt 3, s. 217). Almanya'daki burjuva-

demokratik ihtilâlinin sona ermek üzere olduğu ve Prusya ile Avusturya sömürücü sınıflarının bu ihtilâli **tepeden** tamamlamak üzere mücadele ettikleri 1864-1870 tarihleri arasındaki dönemde, Marks sadece Bismark ile oynaşan Lasalle'ı haşlamakla kalmadı, aynı zamanda «Austofilism'e [Austrofilism]» [yani Avusturyacılığa] kayan ve partikülarizmi (*) savunan Liebknecht'i de hizaya getirdi. Marks, hem Bismark ile hem de «Austrofiller» ile aynı derecede sertçe mücadele edecek ve «zaferi kazanana» yani Prusyalı Junker'e adapte olmayacak aksine Prusya'nın askeri zaferleri tarafından yaratılan **şartlara rağmen** Junker'e karşı sürdürdüğü ihtilâlci mücadeleyi yenileyecek ihtilâlci taktikleri arzuluyordu. (**Mektuplar,** Cilt 3, s. 134, 136, 147, 179, 204, 210, 215, 418, 437, 440-441) (56). 9 Eylül 1870 tarihli ünlü Enternasyonal Çağırısında Marks, Fransız proletaryasını zamansız bir ayaklanmaya girişmemesi için ikaz etmiş, fakat 1871 yılında ayaklanma başladığı zaman, «gökyüzünü fethe çıkan» kitlelerin ihtilâlci insiyatifini büyük bir şevkle selâmlamıştı. (Marks'ın Kugelmann'a mektubu) (57). İhtilâlci hareketin bir çok durumda olduğu gibi bu durumda da başarısızlığa uğraması, Marks'ın diyaletik materyalizminin ışığında, proletarya mücadelesinin genel akışı ve nihaî **sonu** açısından ehven-i-şer sayılmaktaydı. Böyle bir başarısızlık, proletaryanın zaten elinde bulundurduğu bir konumu ter ketmesinden, mücadele etmeden teslim olmasından çok daha hayırlıydı. Böylesine bir teslim oluş proletaryanın moralini bozar ve militanlığını zayıflatırdı.

(*) [Partikülarizm : Almanya imparatorluğunun sınırları içinde yer alan devletlerin kendi özel kanunlarıyla yönetilmesini isteyen akım, yani bir çeşit bölgecilik.]

Siyasî durgunluk burjuva meşrutiyetinin hâkimiyeti dönemlerinde, meşru mücadele yollarının kullanılmasını tamamen değerlendiren Marks, Anti-sosyalist kanununun (58) kabülünü izleyen yıllarda, Most'un «ihtilâlci lafçılığını» şiddetle mahkûm ettiği gibi, bu kanuna karşı gayri meşru bir mücadeleye girişmekte kararlı, sert, ihtilâlci ve atak bir davranış göstermeyen resmî Sosyal-Demokrat Partiyi o dönemde sarmış olan oportünizmi de aynı şiddetle, hatta daha büyük bir kızgınlıkla mahkûm etmiştir. (**Mektuplar**, Cilt 4 s. 397, 404, 412, 422, 424, Marks'ın Sorge'ye mektuplarıyla karşılaştırınız) (59).

Toplu Eserler, Cilt 21.

1914 yılının Temmuz ile Kasım ayları arasında yazılmış, ilk olarak V. Ilyin imzası altında 1915 yılında Granat Ansiklopedisi'nde (7 nci baskı, Cilt 28) yayımlanmıştır

FRİEDRİCH ENGELS

Nasıl bir akıl meşalesi bu sönen,
Nasıl bir yürekti o, artık çarpmayan (60).

5 Ağustos (yeni takvime göre) 1895 günü Friedrich Engels Londra'da hayata gözlerini yumdu. Engels, (1883'te ölen) arkadaşı Karl Marks'tan sonra, bütün uygar alemdeki çağdaş proletaryanın en değerli bilgini ve eğiticisiydi. Talih Karl Marks ve Friedrich Engels'i bir araya getirdiği gündenberi, bu iki arkadaş hayatlarının bütün çalışmalarını müşterek bir davaya adamışlardır. İşte bu yüzdendir ki, Friedrich Engels'in proletaryaya ettiği hizmeti anlamak için Marks'ın öğretimi ve çalışmalarının çağdaş işçi hareketinin gelişmesinde taşıdığı önemi iyice bilmek gerekir. Marks ve Engels işçi sınıfının ve taleplerinin, burjuvaziyle birlikte kaçınılmaz olarak proletaryayı da yaratan ve örgütleyen bugünkü ekonomik rejimin zorunlu bir sonucu olduğunu ilk defa göstermiş olan kişilerdir. Marks ve Engels insanlığın bugün altında ezildiği kötülüklerden; asil düşüncelere sahip fertlerinin iyi niyetli çalışmaları sayesinde değil, örgütlenmiş proletaryanın sınıf savaşı sayesinde kurtulacağını göstermişlerdir. Sosyalizmin hayâl kuranların uydurması olmadığını; modern toplumdaki üretici güçlerin geçirdiği gelişimin nihai amacı ve zorunlu bir ürünü olduğunu bilimsel eserlerinde ilk defa olarak açıklayan yine onlardır. Bugüne kadar gelen

bütün yazılı tarih, sınıf savaşlarının yani bir sosyal sınıfın diğerleri üstündeki hakimiyetinin ve zaferinin tarihi olmuştur. Ve bu durum, sınıf savaşı ile sınıf hakimiyetinin temelleri olan özel mülkiyet ve sosyal üretimdeki anarşi ortadan kalkmadıkça devam edecektir. Proletaryanın çıkarları, bu temellerin yıkılmasını zorunlu kılar ve bu yüzden bilinçli sınıf savaşı temellerin yıkılmasını hedef edinmiş olmalıdır. Fakat her sınıf mücadelesi, aynı zamanda siyasî bir mücadeledir de.

Bugün Marks ve Engels'in bu görüşlerini kurtuluşları için savaşan bütün proleterler benimsemiştir. Oysa 1840 yıllarında sosyalist edebiyata ve o dönemin sosyal hareketlerine katıldıklarında iki dostun bu görüşleri tamamen yeniydi. O dönemde siyasî özgürlük savaşına ve kralların, polisin ve din adamlarının despotluğuna karşı mücadeleye kendilerini kaptırmış olan, fakat burjuvazi ile proletaryanın çıkarları arasındaki uzlaşmazlığı göremeyen kabiliyetli, kabiliyetsiz, namuslu, namussuz bir sürü adam vardı. Bu kişiler, işçilerin bağımsız bir sosyal güç olarak hareket edebileceğini akıllarından dahi geçiremezlerdi. Öte yanda, aralarında bazı dahilerin de bulunduğu bir çok hayalperest, yöneticileri ve egemen sınıfları çağdaş sosyal düzenin adaletsizliği konusunda ikna etmenin, dünyaya barış ve genel refah getirmek için yeterli olduğunu sanmaktaydı. Bunlar mücadelesiz bir sosyalizmin hayâlini kuruyorlardı. Ve nihayet, o dönemdeki sosyalistlerin ve genellikle işçi sınıfı dostlarının aşağı yukarı tümü, proletaryayı bir **çıban** olarak görüyorlar, endüstrinin büyümesiyle birlikte proletaryanın da büyümesini dehşet içinde seyrediyorlardı. Bu yüzden bu kişilerin tümü, endüstrinin ve proletaryanın gelişmesini durdurmanın yani

«tarih çarkını» durdurmanın yollarını arıyorlardı. Oysa Marks ve Engels, proletaryanın gelişmesi karşısında duyulan bu genel korkuya katılmıyor akslne bütün ümitlerini bu sınıfın büyümesine bağlıyorlardı. Proleterlerin sayısı ne kadar artarsa ihtilâlci bir sınıf olarak güçleri de bir o kadar artmış ve sosyalizm bir o kadar yakınlaşmış olacaktı. Marks ve Engels'in işçi sınıfına ettiği hizmeti şu bir kaç sözle açıklayabiliriz: onlar işçi sınıfına kendisini tanımasını ve kendi bilincine varmasını öğrettiler ve hayallerinin yerine bilimi getirdiler.

İşte bu yüzden her işçi Engels'in adını ve hayatını bilmek zorundadır. Bütün yayınlarımızda olduğu gibi Rus işçisinin sınıf-bilincini uyandırmayı amaç edindiğimiz şu makaleler serisinde de çağdaş proletaryanın en büyük iki eğiticisinden biri olan Friedrich Engels'in hayatının ve çalışmalarının bir özetini vermeyi yine aynı nedenden ötürü gerekli görüyoruz.

Engels, 1820 yılında Prusya krallığının Ren eyâletindeki Barmen kasabasında dünyaya geldi. Babası bir imalâtçıydı. 1838'de Engels ailevî nedenlerden ötürü lise öğrenimini tamamlıyamadan Bremen'deki bir ticaret müessesesine memur olarak girmek zorunda kaldı. Fakat ticari işler Engels'in bilimsel ve politik öğrenimine devamını engellemedi. Daha lisedeyken otokrasiyle bürokrat tiranlığından nefret etmeye başlamıştı. Felsefe okuması, onu daha da ileri götürdü. O dönemde Alman felsefesi Hegel'in öğretisinin etkisi altındaydı. Nitekim Engels de bir Hegelci oldu. Hegel, Berlin üniversitesinde profesörlük yaparak hizmet ettiği otokrat Prusya devletinin bir hayranıydı, [fakat] öğretisi ihtilâlci idi. Hegel'in insan aklına ve haklarına olan inancı ve Hegelci felsefenin kâinatın sürekli bir değişim ve gelişimi süreci

içinde bulunduğu hakkındaki temel tezi, Berlinli filozofun bazı müridlerini —mevcut durumu kabul etmeyi reddedenleri— şu şekilde düşünmeye sevketti: bu duruma karşı mücadelenin ve mevcut haksızlıkla nüfuzunu sürdüren kötülüğe karşı mücadelenin kökü, evrensel ebedi gelişim kanununda yatmaktadır. Eğer herşey gelişiyor, bazı kurumlar yerlerini diğerlerine bırakıyorsa, Prusya kralının veya Rus çarının otokrasisi, büyük bir çoğunluğun zararına önemsiz bir azınlığın zenginleşmesi veya burjuvazinin halk üzerindeki hâkimiyeti neden ebediyen devam etsin.

Hegel'in felsefesi zihnin ve düşüncelerin gelişmesinden bahsediyordu; yani **idealistti.** Zihnin gelişmesinden; tabiatın, insanın, insanî ve toplumsal ilişkilerin gelişmesine varıyordu. Hegel'in ebedi gelişim fikrini (*) kabul ettikleri halde, Marks ve Engels, düşüncelerin şeylerden önce varolduğunu söyleyen idealist görüşü reddediyorlardı. Onlar, yaşantıya dönerek kâinatın zihnin açıklamasına tabiattan ve maddeden varılması gerektiğini gördüler... Hegel ve diğer Hegelcilerin tersine Marks, ve Engels maddeciydiler. Dünyayı ve insanlığı maddeci bir görüşle ele alarak, nasıl bütün tabiî olayların temelinde maddî olaylar yatıyorsa, aynı şekilde insan toplumunun gelişmesinin de maddi güçler olan üretim güçleri ile koşullandığını gördüler. İnsani ihtiyaçların karşılanması için gerekli şeylerin üretiminde insanların birbirleriyle olan ilişkileri üretim güçlerinin gelişmesine bağlıdır. Toplumsal hayattaki bütün olaylar, insan

---

(*) Marks ve Engels aklî gelişmelerinde büyük Alman filozoflarına, özellikle Hegel'e çok şey borçlu olduklarını sık sık belirtmişlerdir. Engels der ki, «Alman felsefesi olmasaydı bilimsel sosyalizm hiçbir zaman doğmazdı» (61).

emelleri, düşünceleri ve kanunlar bu ilişkileri içinde açıklanır. Üretim güçlerinin gelişmesi özel mülkiyet temeline dayanan toplumsal ilişkileri yaratır, fakat şimdi görülüyor ki üretim güçlerinin bu gelişmesi, çoğunluğun mülkünü elinden alarak bunun önemsiz bir azınlığın elinde birikmesine yol açar. Modern toplumsal düzenin temeli olan mülkiyeti ortadan kaldırır ve sosyalistlerin kendilerine edindikleri amaca yöneltmiş olur. Sosyalistlere düşen bütün görev modern toplumdaki yerinden dolayı hangi toplumsal gücün sosyalizmi kurmaya eğimli olduğunu görmek ve bu menfaatlerinin ve tarihsel görevinin bilincini aktarmaktadır. Bu güç proletaryadır. Engels babasının hissedarı olduğu ticarî bir firmanın hizmetine girerek 1842'de Manchester'e yerleşti ve proletaryayı İngiliz sanayiinin merkezi olan bu şehirde tanıdı. Burada fabrika bürosunda oturmakla kalmayıp işçilerin tıkıldıkları slum'ları dolaştı ve içinde bulundukları yoksullukla sefaleti kendi gözleriyle gördü. Fakat kişisel gözlemlerle yetinmedi. Bu çalışmaların ve gözlemlerin semeresi 1845 de «İngiltere'de Emekçi Sınıfların Durumu» nu yazmakla gördüğü en önemli hizmetin ne olduğundan daha önce bahsetmiş bulunuyoruz. Engels'ten önce de çok kimse proletaryanın çektiklerini tasvir etmiş ve proleteryaya yardım etmenin gerekliliğini belirtmiştir. Engels, proletaryanın **sadece** acı çeken bir sınıf olmadığını, aslında proletaryayı önüne geçilmez şekilde ileri iten ve eksiksiz bir kurtuluş için savaşmaya zorlayanın, bu sınıfın içinde bulunduğu utanç verici iktisadi durum olduğunu söyleyen **ilk** kimseydi. Savaşan proletarya **kendi kendine hizmet edecektir.** Emekçi sınıfın siyasî hareketi, işçileri kaçınılmaz bir şekilde tek kurtuluşun sosyalizmde olduğunu idrak etmeye sevke-

decektir. Öte yandan, sosyalizm, emekçi **sınıfının, siyasî** mücadelesinin amacı olduğu zaman bir güç haline gelecektir. Engels'in İngiltere'de emekçi sınıfların durumu üzerine yazdığı kitabındaki temel fikirler bunlardır. Şimdi bütün düşünen ve savaşan proleterler tarafından benimsenen bu fikirler tamamiyle yeniydi. Bu fikirler sürükleyici bir üslûpla yazılmış ve İngiliz proletaryasının sefaletini tasvir eden gerçek ve dehşet verici tablolarla dolu olan bu kitapta ortaya konuyordu. Kapitalizmin ve burjuvazinin korkunç bir şekilde suçlandığı [yargılandığı] bu kitap derin bir etki yarattı. Her yerde, modern proletaryanın durumunu en iyi tasvir eden çalışma olarak Engels'in bu kitabının sözü edilmeye başlandı. Ve gerçekten, 1845'ten ne önce ne de sonra, emekçi sınıfının sefaletinin bu kadar çarpıcı ve gerçekçi bir tasviri yapılmamıştı.

Engels, İngiltere'ye gelene kadar sosyalist değildi. Manchester'de, İngiliz işçi hareketinde aktif olan kimselerle ilişki kurdu. Ve İngiliz sosyalist yayınları için yazmaya başladı. 1844'te Almanya'ya dönerken, Paris'te daha önce mektuplaşmaya başladığı Marks'la karşılaştı. Fransız sosyalistlerinin ve Fransız yaşantısının etkisi altında Marks da bir sosyalist olmuştu. Burada ikisi **Kutsal Aile** ya da **Eleştirisel Eleştirinin Eleştirisi** adlı kitabı kaleme aldılar. **İngiltere'de Emekçi Sınıfların Durumu**'ndan bir yıl önce çıkan, büyük bir kısmı Marks tarafından yazılan bu kitap esas görüşlerini yukarıda açıklamış olduğumuz ihtilâlci maddeci sosyalizmin temellerini içerir. **«Kutsal Aile»**, filozof Bauer kardeşlere ve müridlerine verdikleri alaycı bir lâkaptır. Bu baylar, bütün pratik eylemi reddeden ve çevreyi ve çevrede cereyan eden olayları eleştirisel olarak ele alan ve

bütün gerçeğin, partilerin ve siyasetin üstünde yer alan bir eleştiriyi vazediyorlardı. Bu baylar, Bauer'ler, proletaryayı eleştiri yeteneğinden yoksun olan bir yığın olarak küçük görüyorlardı. Marks ve Engels bu gülünç ve zararlı eğilime şiddetle karşı çıktılar. Gerçek insan —egemen sınıflar ve devlet tarafından çiğnenen işçi adına— düşünce değil, daha iyi bir toplumsal düzen için mücadele talep ediyorlardı. Tabii, onlar proletaryayı bu mücadeleyi yürütebilecek ve bu mücadele ile ilgilenecek bir güç olarak görüyorlardı. **Kutsal Aile**'nin çıkışından önce Engels, Marks ve Ruge'un **Deutsche - Französische Jahrbücher**'inde kendi «Ekonomi Politik Üzerinde Eleştirisel Denemeler» ini yayınlamıştı. (62). Bu denemelerde çağdaş ekonomik düzenin esas fenomenlerini sosyalist bir görüş açısıyla inceliyor ve bunların özel mülkiyetin hakimiyetinin zorunlu sonuçları olarak ele alıyordu. Marks'ın, eserleriyle gerçek bir ihtilâl yarattığı bilim olan ekonomi politik üzerine çalışmaya karar vermesinde, hiç şüphesiz Engels'le karşılaşmasının rolü vardı. Engels, 1845'ten 1847'ye kadar Brüksel ve Paris'te yaşadı. Bu devrede bilimsel çalışmalarla adı geçen şehirlerdeki Alman işçileri arasındaki pratik faaliyetlerini bir arada yürüttü. Marks ve Engels burada gizli Alman Komünist Birliği ile ilişki kurdular. Birlik onları, ortaya attıkları sosyalizmin temel prensiplerini açıklamakla görevlendirdi. Böylece, Marks ve Engels'in 1848'te yayınlanan ünlü **Komünist Parti Manifesto**'su ortaya çıktı. Bu küçük kitapçık ciltlere bedeldir: bugüne dek uygar dünyanın tüm örgütlenmiş ve savaşan proletaryasını etkilemiş ve ona yol göstermiştir.

İlk önce Fransa'da patlak veren, sonradan batı Avrupa'nın diğer ülkelerine yayılan 1848 devrimi

Marks ve Engels'i anayurtlarına döndürdü. Burada, Ren Prusya'sında, Kolonya'da yayımlanmakta olan demokrat **Neu Rheinische Zeitung**'un çıkarılmasını üzerlerine aldılar. İkisi, Ren Prusyasının bütün devrimci demokratik emellerinin candamarını teşkil ediyorlardı. Bağımsızlık ve halkın menfaatlerini savunarak sonuna kadar karşı güçlerle savaştılar. Bildiğimiz gibi karşı güçler galebe çaldı, **Neue Rheinische Zeitung** kapatıldı. Sürgünlüğü sırasında Prusya vatandaşlığından çıkartılmış olan Marks tekrar yurt dışına çıkartıldı. Engels ise silâhlı halk ayaklanmasına katılarak bağımsızlık uğruna üç muharebede çarpıştı ve asilerin yenilgisinden sonra İsviçre yoluyla Londra'ya kaçtı.

Marks da Londra'ya yerleşti. Kısa bir zaman sonra Engels Manchester'de 1840'larda çalışmış olduğu firma'ya kâtip, daha sonra da hissedar oldu. 1870'lere kadar Engels Manchester'de, Marks ise Londra'da yaşadılar. Fakat bu durum aralarında son derece canlı bir fikir alışverişinin devamına engel olmadı: Hemen hergün yazışıyorlardı, bu yazışmalarda iki arkadaş görüş ve keşiflerini mübadele ediyor ve bilimsel sosyalizmin prensiplerini birlikte ortaya koymaya devam ediyorlardı. 1870'te Engels Londra'ya taşındı ve ikisi için de son derece çetin ortak fikir hayatları 1883'te Marks'ın ölümüne kadar sürdü. Marks'ın tarafında çağımızın ekonomi politik üzerine en büyük eseri olan **Kapital**, Engels'in tarafında ise bir takım büyüklü küçüklü eserler, bunun meyvası oldu. Marks kapitalist ekonominin karmaşık fenomenlerinin incelenmesi üzerine çalıştı. Engels çoğunlukla polemik niteliğindeki basitçe kaleme alınmış eserlerinde daha genel bilimsel sorunlarla, maddeci tarih görüşünün altında geçmişin ve zamanımı-

zın çeşitli fenomenleriyle ve Marks'ın ekonomi teoririsiyle uğraştı. Engels'in eserleri arasında şunları sayacağız: Dühring'e karşı polemik niteliğindeki eseri (Felsefe, tabii ilimler ve sosyal ilimler sahalarında oldukça önemli sorunları inceler) (*) **Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni** (65) (Rusçaya çevrilmiş St. Peterburg'da yayımlanmıştır, 3. baskı 1895), **Ludwig Feuerbach** (66) (Rusça çevirisi ve notlar: G. Plehanov, Cenevre, 1892) Rus hükümetinin dış politikası üzerine bir yazı (Rusçaya Cenevre'de çıkartılan **Sotsial-Demokrat**'ın 1. ve 2. sayılarında çevrildi) (67), konut sorunu üzerine mükemmel birkaç yazı (68), ve nihayet Rusya'nın iktisadi gelişimi üzerine kısa fakat çok kıymetli iki yazı (**Friedrich Engels Rusya Üzerine,** Rusçaya çeviren: Zasulich, Cenevre, 1894) (69).

Marks sermaye üzerine muazzam eserinin son düzeltmelerini yapmadan öldü. Buna rağmen taslağı bitmişti ve arkadaşının ölümünden sonra Engels **Kapital**'in 2. ve 3 .ciltlerin hazırlamak ve yayımlamak gibi ağır bir görevi üzerine aldı. İkinci Cildi 1885'te, üçüncü Cild 1894'de yayımladı. (Ölümü dördüncü Cildi hazırlamasına engel oldu) (70). Bu iki cilt Engels'in omuzlarına epeyce iş yüklemişti. Avusturyalı Sosyal-Demokrat Adler'in haklı olarak söylediği gibi Engels **Kapital**'in ikinci ve üçüncü ciltlerini yayımlamakla dahi, arkadaşının adına muhteşem bir anıt dikmiş ve bu anıta farkında olmadan kendi adını da silinmez şekilde kazımıştır. Gerçekten **Kapital**'in bu iki cildi iki kişinin eseridir: Marks ve Engels. Eski esfanelerde arkadaşlığın etkileyici örneklerini görmek mümkündür. Avrupa proletaryası, kendi bili-

(*) Bu fevkalâde zengin ve öğretici bir kitaptır (63).

minin, birbirleriyle ilişkilerinde eskilerin arkadaşlık üzerine anlattıkları en etkileyici hikâyeleri bile yayo bırakan iki bilim adamı ve savaşçı tarafından yaratıldığını söyliyebilir. Engels her zaman ve genel olarak düşünülürse adilce hareket ederek kendini Marks'ın yanında ikinci plâna koyuyordu. Bir eski arkadaşına şöyle demişti: «Marks'ın yaşadığı müddetçe ben ikinci kemanı çaldım» (71). Marks'a yaşarken gösterdiği sevgi ile, öldükten sonra hatırasına olan saygısı sınırsızdır. Bu sert savaşçı ve ciddi düşünür sevgi ile dolu bir ruha sahiptir.

1848-49 hareketinden sonra sürgünde bulunan Marks ve Engels bilimsel araştırma ile yetinmediler. 1864'te Marks Uluslararası Emekçiler Derneği'ni [International Working Men's Association] kurdu ve birliği tam on yıl yönetti. Birliğin işlerinde Engels de aktif olarak yer aldı Uluslararası Derneğin Marks'ın düşüncelerine uygun olarak, bütün ülkelerin proleterlerini birleştirmek şeklindeki görevi işçi-sınıfı hareketinin gelişmesinde son derece büyük bir önem taşıyordu. 1870'lerde uluslararası derneğin kapatılmasına rağmen Marks ve Engels'in birleştirici rolü devam etti. Hattâ denilebilir ki, işçi sınıfı hareketi kesintisiz geliştiği için onların bu hareketin manevi öncüleri olarak önemi de sürekli olarak artmaktaydı. Marks'ın ölümünden sonra Engels Avrupa'lı sosyalistlerinin rehberliği ve öncülüğünü tek başına sürdürdü. Tavsiyeleri ve rehberliği, hükümet baskısına rağmen güçleri hızla ve istikrarla artmakta ve Alman sosyalistleri kadar İspanyollar, Romenler ve Ruslar gibi geri ülkelerin ilk adımlarını hesaplamak ve tartmak zorunda bulunan temsilcileri tarafından da aranıyordu. Bunların hepsi ihtiyarlığında En-

gels'in zengin bilgi ve tecrübe dağarcığında yararlanmaya çalıştılar.

Her ikisi de Rusça bilen ve Rusça okuyan Marks ve Engels Rusya ile yakından ilgileniyor, Rus ihtilâl hareketini sempati ile izliyor, ve Rus ihtilâlcileriyle ilişki kuruyorlardı. İkisi de **demokratlıktan** sosyalistliğe geçmişlerdi ve ikisinde de siyasî despotluğa karşı derin bir demokrat **nefreti** vardı. Siyasî despotizm ve iktisadi baskı arasındaki bağın derin teorik anlayışıyla birlikte bu dolaysız siyasî duygu ve zengin hayat tecrübeleri, Marks ve Engels'i **siyasî** yönden olağanüstü hassas kılmıştı. Bir avuç Rus devrimcisinin güçlü Çar hükümetine karşı kahramanca mücadelesi bundan ötürü bu tecrübeli devrimcilerin kalplerinde çok takdirkâr bir yankı uyandırdı. Öte yandan aldatıcı iktisadi menfaatler uğruna Rus sosyalistlerinin en acil ve en önemli görevi olan siyasî bağımsızlık yolundan dönme eğilimi, onlar tarafından doğal olarak şüpheyle karşılanıyor ve hattâ büyük toplumsal devrim amacına doğrudan doğruya bir ihanet sayılıyordu. Marks ve Engels'in sürekli olarak öğrettiği gibi «işçilerin kurtuluşu bizat işçi sınıfının kendi eylemi olmalıdır» (72). Fakat iktisadî kurtuluş yolunda savaşmak için proletarya belirli **siyasî** haklar kazanmalıdır. Bundan başka Marks ve Engels Rusya'da gerçekleşebilecek siyasî bir devrimin Batı Avrupa işçi sınıfı hareketi içinde muazzam önem taşıyacağını görüyorlardı. Otokrat Rusya genel olarak Avrupadaki reaksiyona her zaman bir siper teşkil etmişti. Almanya ile Fransa arasında uzun bir anlaşmazlığa sebep olan 1870 savaşı sonucunda, Rusya uluslararası sahada menfaatlerine son derece uygun bir duruma sahip oldu. Doğal olarak bu durum otokrat Rusya'nın reaksiyoner bir güç olarak öne-

mini arttırdı. Yalnız özgür bir Rusya, sadece Polonyalıları, Finleri, Almanları, Ermenileri ve diğer küçük ulusları baskı altında bulundurmak ve Fransa ile Almanya'yı devamlı anlaşmazlık halinde tutmak zorunda olmayan bir Rusya, savaşın, yükünden kurtulmuş modern Avrupa'nın rahatça nefes almasını sağlayacak, Avrupa'daki bütün reaksiyoner unsurları zayıflatacak ve Avrupa işçi sınıfını güçlendirecekti. Engels'in, batıdaki işçi sınıfı hareketinin ilerlemesi için Rusya'da siyasî özgürlüğün kurulmasını o kadar ısrarla istemesinin sebebi budur. Engels'i kaybetmekle Rus ihtilâlcileri en iyi dostlarını kaybetmiş oldular.

Büyük bir savaşçı ve proletaryanın öğretmeni olan Friedrich Engels'in hatırasını her zaman saygıyla analım.

Bütün Eserler, İkinci Cilt.

1895 sonbaharında yazıldı. İlk defa 1896'da **Rabotnik** mecmuasında yayımlandı. Sayı 1, 2.

NOTLAR

1 V. İ. Lenin, Granat Ansiklopedik Sözlüğü için hazırladığı **Karl Marks** başlıklı yazısına 1914 ilkbaharında Poronin (Galiçya) de başladı ve 1914 Kasımında İsviçre'de Bern'de bitirdi.

Ayrı bir broşür olarak yayınlanan 1918 baskısının önsözünde Lenin yayının başladığı yılı 1913 olarak hatırladığını söylüyordu.

Ansiklopedide 1915'te **V. Ilyin** imzasıyla yayınlanan yazıya «Marksizmin Bibliyoğrafyası» başlığı altında bir ek konulmuştu. «Sosyalizm» ve «Proletaryanın Sınıf Mücadelesinin Taktikleri» adlı iki bölüm alınmamış ve sansür nedeniyle derleyenler tarafından metinde bazı değişiklikler yapılmıştı.

1918 Priboi Yayınevi, **Ansiklopedi** baskısını tekrarlayarak bu eseri Lenin'in önsözüyle ayrı bir broşür halinde çıkarttı. Bu baskıya da «Marksizmin Bibliyografyası» eki alınmamıştı.

Yazının orijinal teksti olduğu gibi ihtiva eden tam metni 1925 yılında (Bolşevik) Rus Komünist Partisi Merkez Komitesinin Lenin Enstitüsü tarafından hazırlanan **Mark - Engels - Marksizm** kolleksiyonunda yayımlanmıştır.
Elinizde bulunan baskıda «Bibliyografya» eki yoktur.

2 Marks ve Engels, **Seçilmiş Mektuplar**, Moskova 1965, s. 92.

3 Friedrich Engels, **Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu** (bkz. Marks ve Engels, Seçme Eserler, II. Cilt, Moskova, 1962, s. 368).

4 Lenin'in **Karl Marks** yazısına eklediği «Bibliyografya» ya atıf, (Elinizde bulunan baskıda «Bibliyografya» eki yoktur).

5 Karl Marks'ın «Rechtfertigung des Korrespondenten von der Mosel» adlı yazısına atıf.

6 Karl Marks, **Hegelci Haklar Felsefesinin Eleştirisi.** Önsöz. (s. 7).

7 1848 Şubatı Fransız burjuva devrimine atıf.
8 1848 Martında Almanya ve Avusturya'da başlayan burjuva devrimine atıf.
9 Bahsi geçen halk gösterisi, Paris'te bir küçük burjuva partisi («Mountain») tarafından Yasama Meclisinin [Legislative Assembly] başkanının ve çoğunluğunun 1848 İhtilâlinin getirdiği anayasa ihtilâlinden dolayı protesto etmek amacıyla düzenlenmişti. Gösteri hükümet tarafından bastırıldı.
10 **Uluslararası Emekçi Derneğinin Başlangıç Çağrısı**'na atıf.
11 Karl Marks, **Kapital**, 1. Cilt, Moskova, 1959, s. 19.
12 Friedrich Engels, **Anti - Dühring**, Moskova, 1959, s. 65, 86, 55, 38.
13 Friedrich Engels, **Ludwig Feuerbach ve Klâsik Alman Felsefesinin Sonu**, (bkz. Marks ve Engels, **Seçme Eserleri**, II. Cilt, Moskova, 1962, s. 369, 374).
14 Friedrich Engels, **Anti - Dühring**, (Moskova, 1959, s. 16-17, 36).
15 Friedrich Engels, **Ludwig Feuerbach ve Klâsik Alman Felsefesinin Sonu**, (bkz. Mark ve Engels, **Seçme Eserler**, II. Cilt, Moskova, 1962, s. 387-88, 363, 387).
16 Friedrich Engels, **Anti - Dühring**, Moskova, 1959, s. 39-40.
17 Friedrich Engels, **Ludwig Feuerbach ve Klâsik Alman Felsefesinin Sonu**, (bkz. Mark ve Engels, **Seçme Eserler**, II. Cilt, Moskova, 1962, s. 376).
18 Karl Marks, **Kapital**, I. Cilt, Moskova, 1959, s. 373.
19 Marks ve Engels, **Seçilmiş Mektuplar**, Moskova, 1965, s. 180.
20 Marks ve Engels, **Seçilmiş Eserler**, I. Cilt, Moskova, 1962, s. 34-35, 43-44.
21 Karl Marks, **Kapital**, I. Cilt, Moskova, 1959, s. 10.
22 Karl Marks, **Kapital**, I. Cilt, Moskova, 1959, s. 74.
23 Karl Marks, **Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı**, (Bölüm I - Meta).
24 Karl Marks, **Kapital**, I. Cilt, Moskova, 1959, s. 170.
25 Karl Marks, **Kapital**, I. Cilt, Moskova, 1959, s. 167.
26 Karl Marks, **Kapital**, I. Cilt, Moskova, 1959, s. 761-63.
27 Marks ve Engels, **Seçilmiş Mektuplar**, Moskova, 1965, s. 128-33, 135-36.
28 Karl Marks, **Kapital**, III. Cilt, Moskova, 1959, s. 779.
29 Karl Marks, **Kapital**, I. Cilt, Moskova, 1959, s. 747
30 Karl Marks, **Kapital**, I. Cilt, Moskova, 1959, s. 642.

31 Karl Marks **Fransa'da Sınıf Mücadeleleri, 1848'den 1850'ye Kadar** (bkz. Marks ve Engels, **Seçilmiş Eserler,** I. Cilt, Moskova, 1962, s. 217).
32 Karl Marks, **Lonis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i,** (bkz. Marks ve Engels, **Seçilmiş Eserler,** I. Cilt, Moskova, 1962, s. 337).
33 Karl Marks, **Fransa'da Sınıf Mücadeleleri, 1848'den 1850'ye Kadar** (bkz. Marks ve Engels, **Seçilmiş Eserler,** I. Cilt, Moskova, 1962, s. 216).
34 Karl Marks, **Kapital,** III. Cilt, Moskova, 1959, s. 786-87.
35 Karl Marks, **Kapital,** I. Cilt, Moskova, 1959, s. 506-07.
36 Karl Marks, **Kapital,** I. Cilt, Moskova, 1959, s. 489-90, 484.
37 Marks ve Engels, **Seçilmiş Eserler,** I. Cilt, Moskova, 1962, s. 51.
38 Marks ve Engels, **Seçilmiş Eserler,** II. Cilt, Moskova, 1962, s. 320.
39 Friedrich Engels, **Anti - Dühring,** Moskova, 1959, s. 387.
40 Marks ve Engels, **Seçilmiş Eserler,** II. Cilt, Moskova, 1962, s. 322.
41 Marks ve Engels, **Seçilmiş Eserler,** II. Cilt, Moskova, 1962, s. 433.
42 Marks ve Engels, **Seçilmiş Mektuplar,** II. Cilt, Moskova, 1965, s. 140.
43 Karl Marks, **Felsefenin Sefaleti,** s. 194-95.
44 Bkz. Engels'in Marks'a 5 Şubat 1851 tarihli Mektubu.
45 Bkz. Engels'in Marks'a 17 Aralık 1857 tarihli Mektubu.
46 Bkz. Engels'in Marks'a 7 Ekim 1858 tarihli Mektubu.
47 Bkz.. Engels'in Marks'a 8 Nisan 1863 tarihli Mektubu.
48 Bkz. Marks'ın Engels'e 9 Nisan 1863 tarihli Mektubu.
49 Bkz. Marks'ın Engels'e 2 Nisan 1866 tarihli Mektubu.
50 Bkz. Engels'in Marks'a 19 Kasım 1869 tarihli Mektubu.
51 Bkz. Engels'in Marks'a 11 Ağustos 1881 tarihli Mektubu.
52 Marks ve Engels, **Seçilmiş Eserler,** I. Cilt, Moskova, 1962, s. 64.
53 Burada bahsi geçen 1815'ten itibaren Rusya, Avusturya ve Prusya'nın birleşik kontrolunda bulunan Krakof Cumhuriyetinin ulusal kurtuluş için demokratik mukavemet hareketidir. Ayaklanma sırasındaki kurulan ulusal hükümet feodal mecburiyetlerin ortadan kaldırıldığını ilân eden bir manifesto yayımladı ve toprakları bedelsiz olarak köylüye devredeceğine söz verdi. Hükümet aynı zamanda ulusal atölye-

ler kuracağını, buralarda ücretleri arttıracağını ve bütün vatandaşlar arasında eşitliği geliştireceğini ilân etti. Fakat ayaklanma bastırıldı.

54 Karl Marks, **Burjuvazi ve Karşı Devrim** (Marks ve Engels, **Seçilmiş Eserler,** I. Cilt, Moskova, 1962, s. 69).

55 Marks ve Engels, **Seçilmiş Mektuplar,** Moskova 1965, s. 92.

56 Bkz. Engels'in Marks'a şu tarihli mektupları : 11 Haziran 1863; 24 Kasım 1863; 4 Eylül 1964; 27 Ocak 1865; 22 Ekim 1867, 6 Aralık 1867; ve Marks'ın Engels'e şu tarihli mektupları : 12 Haziran 1863; 10 Aralık 1864; 3 Şubat 1865; 17 Aralık 1867.

57 Marks ve Engels, **Seçilmiş Eserler,** II. Cilt, Moskova, 1962, s. 463-464.

58 **Anti - Sosyalist Kanun** Almanya'da 1878'de Bismark hükümeti tarafından işçi sınıfı ile sosyalist hareketini kontrol altına almak için çıkartıldı. Bütün sosyal demokrat ve işçi yığını organizasyonlarını ve işçi basınını yasaklıyordu; Sosyalist Edebiyat müsadere edildi. Sosyal Demokratlar baskı altına alındı ve sürüldü. Anti - Sosyalist Kanun 1890'da gelişen işçi yığını hareketinin baskısı altında feshedildi.

59 Bkz. Marks'ın Engels'e şu tarihli mektupları : 23 Temmuz 1877, 1 Ağustos 1877; 10 Eylül 1879; ve Engels'in Marks'a şu tarihli mektupları : 10 Ağustos 1879; 9 Eylül 1879.

60 Lenin bu başlığı Nekrassov'un «Dobrolyubov'un Hatırasına» adlı şiirinden almıştır.

61 Friedrich Engels, **«Almanya'da Köylü Savaşı»** na Önsöz. (bkz. Marks ve Engels, **Seçilmiş Eserler,** I. Cilt, Moskova, 1962, s. 652).

62 Engels'in **Umrisse zu einer Kritik der Nationalökonomie**'sine atıf.

63 **Engels'in Anti - Dühring**'ine atıf. **Herr Eugen Dühringin Bilimde Devrimi.**

64 Engels'in **Ütopik ve Bilimsel Sosyalizm**'inin Rusça baskısı **Anti - Dühring**'in üç bölümden müteşekkil bir broşür olup, 1892'de bu başlık altında çıkmıştır. (Bkz. Marks ve Engels, **Seçilmiş Eserler,** II. Cilt, Moskova, 1962, s. 116-55).

65 Marks ve Engels, **Seçilmiş Eserler,** II. Cilt Moskova, 1962, s. 170-327.

66 Marks ve Engels, **Seçilmiş Eserler,** II. Cilt Moskova, 1962, s. 358-402.

67 Friedrich Engels'in «Rus Çarlığının Dış Politikası» adlı yazısı **Sotsial - Demokrat**'ın ilk iki sayısında çıktı.
Sotsial - Demokrat, 1890-92 yıllarında Londra ve Cenevre'de Emeğin Kurtuluşu grubu tarafından yayımlanan edebî ve siyasî bir dergidir. Dört sayısı çıkmıştır. Rusya'da Marksist düşüncenin yayılmasında büyük rol oynamıştır.

68 Engels'in «Konut Sorunu» adlı yazılarına atıf. (Bkz. Marks ve Engels, **Seçilmiş Eserler**, I. Cilt, Moskova, 1962, s. 546-635).

69 Lenin, Engels'in «Rusya'da Toplumsal İlişkiler Üzerine» başlıklı yazısından ve yazının sonundaki ekten bahsediyor. Bu yazı **Friedrich Engels Rusya Üzerine** adlı kitapta bulunmaktadır (Cenevre, 1894).

70 **Kapital**'in IV. Cildini Lenin, Marks'ın 1862-63 yıllarında yazdığı **Artık Değer Teorilerini**, Engels'in açıklamış olduğu görüşe uygun olarak belirler. **Kapital**'in II. Cildinin önsözünde Engels şöyle diyordu : «İkinci ve Üçüncü Kitapların kapsadığı birçok bölümü dışarı çıkarttıktan sonra, orijinal metnin (**Artık Değer Teorileri** - Derleyenin notu) eleştiri kısmını **Kapital**'in Dördüncü kitabı olarak yayımlamayı düşünüyorum.»
(Karl Marks, **Kapital**, II. Cilt, Moskova, 1957, s. 2). Buna rağmen Engels IV. Cildi yayıma hazırlayamadı ve son cilt 1905 ve 1910'da Kautsky tarafından derlenerek ilk defa Almanca basıldı. Bu baskıda bir metni bilimsel olarak yayımlamanın temel kuralları çiğnenmiş ve Marksizmin bazı ilkeleri değiştirilmiştir. **Artık Değer Teorilerinin (Kapital**'in IV. Cildi) 1862-63 yıllarında yazılan orijinale sadık kalan ilk baskısı 1955-61'de Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesinin Marksizm - Leninizm Enstitüsü tarafından yayımlanmıştır.

71 Engels'in Becker'e 15 Ekim 1884 tarihli mektubuna atıf.

72 Karl Marks, «Uluslararası Emekçiler Derneğinin Genel Kurulları», Friedrich Engels, **Komünist Manifestosu**'nun Almanca olan 1890 baskısına Önsöz, bkz. Marks ve Engels, **Seçilmiş Eserler**, I. Cilt, Moskova, 1962, s. 386 ve 32).